

406
ՈՒԻԼԻԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

ՏԱՍԸ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՅԱՌԱՋԱՐԱՆՈՎ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՍԱՀԱԿ ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ

Հայաստանի
Կոմկուլտհեանի
Գրադարան — Երևան

1947

Տպարան ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍԻՍԻ, Գանձիկ

406

433

ՈՒՅԼԻԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

ՏԱՍԸ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

55/199

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՅԱՌԱՋԱՐԱՆՈՎ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

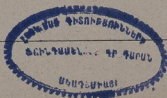
ՍԱՀԱԿ ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ

Գրական
Հասկ Այդպանեան
Երեւան — Երասխա

1917

Տպարան ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍԸՐՈՎ, Գահիրէ

1943 թն մեր հրատարակած
Ուիլիլմ Սարգիսյանի «Պատ-
մումներ» հատորին իր-
րեւ աւրոյցացում աշտ
լոյս կ'ընծայենք մերկայ
գիրքը, զոր ուրախ ենք բա-
նալով հեղինակին կողմէ
յատկապէս այս հրատարա-
կութեան համար գրուած
յառաջաբանով:

PREFACE FOR A GROUP OF MY STORIES TRANSLATED
INTO ARMENIAN BY SAHAG BALEKJIAN OF CAIRO.

It would be difficult indeed to write anything at all about the collection of stories to which this piece shall serve as preface, since I do not know which of my stories Mr. Balekjian has translated, but I shall manage to say something because I shall speak of writing in general, and my own writing as a whole.

Writing is my life. It is also my profession. Writing is a good life, it is the perfect profession for a certain kind of man: for him who is inwardly swift, who becomes bored quickly, who despises imprisonment of any kind, who refuses to clutter his time with the nonsense of business, who must be free to loaf or travel or study or go for a walk at any time, who cherishes his privacy, who hopes to learn a little truth, to create a little grace, to cause a little laughter. A writer is a man who cannot abide the order of the world, a man who must try to relieve the agony of those who are forced to abide that order, a man who must hope to introduce a few improvements into that order, a man who believes (almost as children believe) that all men will one day be free of the wretched and soul-destroying pressures imposed upon them by the inferior working of the world. A writer believes that everybody in the world may be set free by truth, art, the grace of God, science, love. A writer creates a soul for himself and a soul for his family and a soul for his people, whoever they may be. At his best, a writer is an inspired creature, and whether we like it or not he is apt to be a superior

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ ԻՄ ՊԱՏՄԱՌԱԾՔՆԵՐԷՍ ԽՈՒՄԵՐԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ՝ ՀԱՅԵՐԷՆԻ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ ՍԱՀԱԿ ՊԱՆԸԳՃԵԱՆԻ ԿՈՂՄԷ, ԳԱՀԻՐԷԼՆ

Իրապէս դժուար պիտի ըլլար որեւէ բան գրել պատմութեան
այն հաւաքածոյին մասին որուն իբրեւ յառաջաբան պիտի ծա-
ռայէ այս կտորը, քանի որ չեմ գիտեր թէ իմ պատմութեան քա-
նոյնք քարգմանած է պահ. Պալըզնեան, սակայն կերպ մը պիտի
գտնեմ բան մը քսելու վասնզի պիտի խօսիմ ընդհանուր առմամբ
գրելու մասին, եւ ի՛մ գրելուս մասին՝ իբրեւ ամբողջութիւն մը:

Գրելը իմ կեանքս է: Նաեւ՝ իմ արհեստս է: Գրելը լաւ ապ-
րելակերպ մըն է, ան կատարեալ արհեստն է որու սեսակի մար-
դու համար, ա՛յն մարդուն համար որ ներքնապէս արագաշարժ է,
որ շուտով կը ձանձրանայ, որ կը խորժի ո՛րեւէ սեսակի բանու-
մէ, որ կը մերժէ իր ժամանակը խնդել գործի անխմաստութեամբ,
որ պէտք է ազատ ըլլայ ո՛րեւէ ժամանակ պէտքով կամ նամբո-
ղիւն կամ ուսանելու կամ պոյսի ելլելու, որ կը սիրէ իր մտնում-
քիւնը, որ կը յուսայ ինչ մը նմանութիւն ստղծել, ինչ մը շնորհ
ստեղծել. ինչ մը խնդուի պատճառով: Գրողը մարդ մըն է որ չի կրնար
հանդուրժել աշխարհի կարգին, մարդ մը՝ որ պէտք է փորձէ թերեւ-
ցնել հոգեվարքը անոնց որ տխուրած են հանդուրժել այդ կար-
գին, մարդ մը՝ որ պէտք է յուսայ կարգ մը բարեփոխութիւններ
մտնել այդ կարգին մէջ, մարդ մը՝ որ կը հաւատայ (գրեթէ այն-
պէս ինչպէս մանուկները կը հաւատան) թէ բոլոր մարդերը որ մը
ազատ պիտի ըլլան այն անարգ եւ հոգեվանդ նեղումներէն որոնք
իրենց վրայ ի գործ կը դրուին աշխարհի ստորին կարգութեան:
Գրող մը կը հաւատայ թէ աշխարհի վրայ ամէն ոք կրնայ ազա-
տագրուիլ նմանութեամբ, արուեստով, Աստուծոյ շնորհով. գիտու-
թեամբ, սերով: Գրող մը կը ստեղծէ հոգի մը իրեն համար եւ
հոգի մը իր ընտանիքին համար եւ հոգի մը իր ժողովուրդին հա-
մար, ո՛վ ալ ըլլան ասոնք: Իր լատագոյն վիճակին մէջ՝ գրող
մը ներշնչուած արարած մըն է, եւ՝ ասիկա մեզի հանելի ըլլալ
կամ ոչ՝ ան կարող է բարձրագոյն արարած մը ըլլալ. բայց միայն-

creature; but at the same time (if he is a good writer) he is apt to be as common as the commonest man in the world. If anyone is ever inferior, the writer is inferior with that man, for a writer must be all things, all men. If a good writer were to meet the greatest man in the world in the street, he would know the secret of that man and be his brother; but at the same time if he were to meet the most terrible criminal in the world, or the most incredible liar, or the most stupid fool, or the most pompous pretender, the writer would know the secret of this man, too, and would be his brother, too. For the writer is the whole family of man. Besides being a friend of God and truth, a writer is a half-crazy, ridiculous-looking man who sits at his desk and sweats and smokes cigarettes and goes through every imaginable agony as he draws a very small amount of truth out of the enormous sea of error and falsehood and corruption and meaninglessness all around. Besides being, in his own body, an absolute nothing — a depressing companion to imbeciles — a writer is the last solitary man of the world, and the great groups of men — classes, unions, clubs, political, cultural, or whatever — can thank God that the writer is still solitary, for in him is the salvation of every man, since every man is solitary but will not have it so, will not want it so, from fear, or insufficiency, or laziness, or something else. The writer is the best brother, and he is the loneliest man of all.

Still, I would rather be a writer than the Lord of the World.

William Saroyan

Mill Neck, New York

January 3, 1947

գամայն (եթէ ան լաւ գրող մըն է) ան կարող է ըլլալ նոյնքան հասարակ որքան աշխարհի ամենէն հասարակ մարդը: Եթէ որեւէ մէկը երբեւէ ստորին է՝ գրողը ստորին է այդ մարդուն հետ, որովհետեւ գրող մը պէտք է բոլոր բաները, բոլոր մարդիկը ըլլայ: Եթէ պատահե՛ր որ լաւ գրող մը փողոցին մէջ հանդիպէր աշխարհի մեծագոյն մարդուն, ան պիտի գիտնար այդ մարդուն գաղտնիքը եւ պիտի ըլլար անոր եղբայրը. բայց միանգամայն եթէ պատահե՛ր որ ան հանդիպէր աշխարհի ամենէն սարսափելի ռեազոնօրին, կամ ամենէն անհուսալի ստախօսին, կամ ամենէն յիմար խենթին, կամ ամենէն սնափառ յաւակնոտին, գրողը պիտի գիտնար նաեւ ա՛յդ մարդուն գաղտնիքը եւ անո՛ր ալ եղբայրը պիտի ըլլար: Վասն զի գրողը մարդու ամբողջ բնատրոյն է: Ասուծոյ եւ նեմաբուրեան բարեկամ մը ըլլալէ զատ, գրող մը է նաեւ կես-խենթուկ, ծիծաղելի երեւոյթով մարդ մը որ կը նստի իր գրասեղանին առջեւ եւ կը տեսնուի եւ զլանկներ կը ծխէ եւ երեւակայելի ամէն հոգեվարէկ կ'անցնի՝ մինչ տաս պզտիկ փանակութեամբ նեմաբուրին կը հանէ զինք օրդապատու սխալանքի եւ կեղծիքի եւ ապականութեան եւ անիրաւութեան հսկայ ծովէն: Իր մարմնին մէջ բացարձակ ոչնչութիւն մը — ապուշեմբու համար վնասեցուցիչ բնկերակից մը — ըլլալէ զատ, գրող մը վերջին մեծատու մարդն է աշխարհի. եւ մարդերու մեծ խմբաւորումները — դասակարգեր, միութիւններ, աղումներ՝ փաղափական, մշակութային կամ ո՛րեւէկերնան օնորհակալ ըլլալ Ասուծոյ որ գրողը ճակատին մեծատու է, որովհետեւ անոր մէջ կը գտնուի իւրաքանչիւր մարդու փրկութիւնը, վասն զի իւրաքանչիւր մարդ մեծատու է բայց չ'ընդունիր աստիկա, չ'ուզեր որ այդպէս ըլլայ. մղուած՝ վախէ, կամ անկարողութենէ, կամ ծուլութենէ, կամ ուրիշ բանէ: Գրողը լաւագոյն եղբայրն է. եւ ամենքէն աւելի մեծատու մարդն է ան:

Բայց եւ այնպէս, պիտի նախընտրէի գրող ըլլալ քան Տէրը Աշխարհի:

Միլլ Նէք, Նիւ Եորք
3 Յունուար 1947

ՈՒՒԼԻԺՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

Ռիչարդ Սարգսյան

ՅԱՆԴՈՒԿՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԸ

ԽՈՉՈՂ ՏՐԱՊԷԶԻՆ ՎՐԱՅ

1. — ԲՈՒՆ

Հորիզոնական դիրքով արթուն տիեզերական տարածութիւններու՝ միջու, խնդուն եւ զուարթ, երգիծելով, վախճան ամէն բանի, Հռոմի եւ, այս՝, Բաբելոնի, սեղմուած ակռաներ, վերյիշում, հրաքսային շատ տարութիւն, Փարիզի փողոցները, Երիբովի դաշտերը, շատ սահում՝ կարծես վերացական սողուն մը ըլլար, ջրանկարներու սրահ մը, ծովը եւ ծուկը իր աչքերով, համանուագ, էյֆէլի աշտարակին անկիւնը սեղան մը, հագ՝ օփերայի թատրոնին մէջ, զարթուցիչ ժամացոյց եւ կործանումի դափադարը, խօսակցութիւն ծառի մը հետ, Նեղոս գետը, Քատիլաք ինքնաշարժով դէպի Քանսաս, Տասթալեւսքիի մռնչիւնը, եւ մթին արեւը:

Այս աշխարհը, ապրող մէկու մը դէմքը, ձեւը առանց ծանրութեան, արտասուք ձիւնին վրայ, սպիտակ երաժշտութիւն, մեծցուած ծաղիկը՝ տիեզերքի կրկին ծաւալով, սեւ ամպեր, վանդակուած յովազը որ կը դիտէ, անմահ տարածութիւն, պրն. էլիքթ՝ թեզանիքները ծալլած հաց կ'եփէ, Ֆլուպէր եւ Գի տը Մոփասան, վաղնջական իմաստով անբառ տող մը, Ֆինլանտիա, ուսողութիւններ՝ խիստ կոկուած ու յղկուած ինչպէս կանաչ սոխը ակռաներու տակ, Երուսաղէմ, համբան դէպի հակասութիւն:

Մարդու խոր երգը, հարտար մրմուռը անտեսանելի բայց տարտամօրէն ծանօթ մէկու մը, մրրիկ ցորենի արտին մէջ, հատրակախաղ, թագուհին, թագաւորը, Քարլ Ֆրանձ, սեւ Թայթէնիք, պրն. Չափլին որ կուլայ, Սթալին, Հիթլէր, հրեաներու բազմութիւն մը, վաղը երկուշաբթի է, փողոցներուն մէջ պար չկայ:

Ո՞վ արագընթաց բռպէ կեանքի. վերջացա՛ւ. դարձեալ աշխարհն է հիմա:

Ան (ապրողը) հագուեցաւ եւ ածիլուեցաւ, հայելին մէջ ինքն իրեն քրքեւելով: Շա՛տ անշնորհ, ըսաւ, ու՞ր է փողկապս: (Միայն մէկ հատ ունէր): Սուրճ եւ գորշ երկինք մը, խաղաղական ովկիանոսի մառախուղը, անցնող հանրակառքի մը աղմուկը, քաղաք գացող մարդիկ, դարձնալ ժամանակ, օրը, արձակ եւ քանաստեղծութիւն: Սանդուխներէն փողոց իջաւ արագօրէն եւ սկըսաւ քալել, յանկարծ խորհելով: Միայն բուէի մէջ է որ կր'անգ գիտնալ քե կ'ապրեմք: Սիւսնոն, այդ կենդանի մահուան մէջ, մենք կը հանդիպեմք մեր անձին եւ հեռաւոր աշխարհին, Աստուծոյ եւ սուրբերուն, մեր հայրերու անուներուն, հեռաւոր պահերու էութեան. ճո՛ն է որ դարեւր կը սուգուին բոպէին մէջ, բնդարձակը կը դառնայ յաւիտեանքեան շնչին, շօշափելի հիւլէն:

Օրին մէջ կը քալէր կրցածին չափ աշխուժօրէն, իր կրունկներով ծայն մը ընելով, իր աչքերով նկատելով փողոցներու եւ կառույցներու մակերեսային ճշմարտութիւնը, իրականութեան սքնոտի ճշմարտութիւնը: Անգօր կերպով իր միտքը երգեց. Աճ կը քոչի օդին մէջէն դիւրութիւնով մեծագոյն, յանդուգն երիտասարդը քոչող տրակեղին վրայ. յետոյ խնդաց իր էութեան ամբողջ ուժով: Իրապէս հրաշալի առաւօտ մըն էր, գորշ, ցուրտ, եւ անխինդ, ներքին կորովի առաւօտ մը. ա՛հ, էտկար Կէ'սթ, ըսաւ, ի՛նչպէս կարօտ եմ քու երաժշտութեանդ:

Աւրդին մէջ դրամ մը տեսաւ, որ 19 '3 թուագրուած փէննի մըն էր. եւ զայն իր ափին մէջ դնելով՝ մօտէն քննեց, յիշելով այդ տարին եւ մտածելով Լինքընի մասին որուն կիսադէմքը դրոշմուած էր դրամին վրայ: Մարդ գրեթէ ոչինչ կարող էր ընել մէկ փէննիով: Ինքնաշարժ մը պիտի գնեմ, խորհեցաւ: Պրճնամուլի մը նման պիտի հագուիմ, պանդոկի հանրակիներուն պիտի այցելեմ, խմեմ ու ճաշեմ, ապա խաղաղութեան վերադառնամ: Կամ դրամը պարզունակի մը մէջ պիտի ձգեմ ու անծա կըռեմ:

Լաւ էր աղքատ ըլլալ, եւ համայնաւ փարները... քայց ահռելի էր անօթի ըլլալ: Ի՛նչ ախորժակ ունէին անոնք, կերակուրը ի՛նչքան կը սիրէին: Պարապ ստամոքսներ: Յիշեց թէ ո՛րքան սաստիկ պէտք ունէր ինք կերակուրի: Իւրաքանչիւր ճաշ կը բաղկանար հացէ ու սուրճէ ու զլանիկներէ, եւ հիմա այլեւս.

հաց չունէր: Առանց հացի սուրճը երբեք պիտի չկրնար պարկեշտօրէն ծառայել իբրեւ բնթրիք, եւ հանրային պարտէզին մէջ սէզներ չկային որ կարենային իբրեւ շոմին եփուիլ:

Եթէ ճշմարտութիւնը կ'ուզէք գիտնալ, ան կէս մը սովամահ էր, եւ սակայն տակաւին վերջը չէր երեւար այն զիրքերուն՝ զորս պարտաւոր էր մեռնելէ առաջ կարդալ: Յիշեց Պրուքինի հիւանդանոցին դեռատի խտալացին, պզտիկ հիւանդ գրագիր մը՝ Մոլիքա անուն, որ անյուսօրէն ըսեր էր. Պիտի ուզէի Քալիֆօրնիան մէջ մը տեսնել մեռնելէ առաջ: Եւ լրջօրէն խորհեցաւ. Պէտք է զոնէ անգամ մըն ալ կարդամ Համլէթը, կամ Թերեւս Հաբլպլբրի Ֆինը:

Այն ատեն է որ բոլորովին արթուն դարձաւ — մեռնելու մը տածումէն: Հիմա արթնութիւնը՝ ստացուած հարուածի մը պէս վիճակ մըն էր: Երիտասարդ մը կրնար շատ անշուք կերպով մեռնիլ, խորհեցաւ. եւ զրեթէ սովամահ էր արդէն: Զուրն ու գրականութիւնը սքանչելի էին, անմարմին շատ միջոց կը լեցընէին, բայց անբաւական էին: Եթէ միայն գործ մը ըլլա՞ր, զոր ընէր դրամի համար, որեւէ չնչին աշխատանք՝ յանուն վաճառականութեան: Եթէ միայն թոյլատրէ՞ին իրեն՝ նստիլ գրասեղանի մը առջեւ օրն ի բուն եւ առեւտրական թուանշաններ գումարել, հանել, բազմապատկել, բաժնել, այն ատեն Թերեւս չըմեռնէր: Կերակուր պիտի գնէր, բոլո՞ր տեսակները. նորվիկիական, իտալական. ֆրանսական չհամեստուած անուշեղէններ. ամէն տեսակ արջառ գառնուկ, ծուկ, պանիր, խաղող, թուզ, տանձ, խնձոր, սեխ, զոր պիտի պաշտէր՝ իր անօթութիւնը յագեցնելէ վերջ: Կարմիր խաղողի ողկոյզ մը պնակի մը մէջ պիտի դնէր՝ քովը երկու սեւ թուզերու, դեղին խոշոր տանձի մը, եւ կանաչ խնձորի մը: Ժամերով իր ռունգերուն պիտի բռնէր կտրուած սեխ մը: Պիտի գնէր ֆրանսական հացի խոշոր գորշ նկանակներ, ամէն տեսակ բանջարեղէններ, միս. կեանքը պիտի գնէր:

Բլուրէ մը տեսաւ քաղաքը՝ արեւելքին վեհափառօրէն կանգնած, մեծ աշտարակներ, լի՝ իր նմաններով, եւ հա՞՛ ինչ յանկարծ դուրս էր այդ ամենէն, զրեթէ որոշապէս վատահ՞ թէ երբեք ներս պիտի չընդունուէր, զրեթէ ապահով՝ թէ, կերպով մը, սխալ աշխարհի մը մէջ եկած էր, կամ Թերեւս սխալ դարու մը մէջ, եւ քանեւերկու տարեկան երիտասարդ մը այժմ պիտի

արտաքսուէր անկէ ընդմիշտ: Այս մտածումը տխրատիթ չէր: Ինքնիրեն ըսաւ. Շուտով, օր մը, պէտք է գրեմ Ապրելու առօրնութեան համար դիմում մը: Իր անծին կամ մարդ արարածին հանդէպ առանց գոթի մեռնելու զաղափարին համակերպած էր, հաւատալով որ գոնէ գիշեր մը եւս պիտի քնանար: Սենեակին վարձքը օրուան մը համար եւս վճարուած էր. վաղորդայն մը եւս կար տակաւին: Եւ այնուհետեւ պիտի երթար հոն ուր տնագուրկ ուրիշ մարդիկ զացած են: Կրնար նոյնիսկ Փրկութեան Բանակին այցելել— երգել Աստուծոյ եւ Յիսուսի (անսիրողն իմ հոգիս), փրկուիլ, ուտել եւ քնանալ: Բայց զիտէր թէ այդպէս պիտի չընէր: Իր կեանքը անծնական կեանք մըն էր: Չէր ուզեր այս իրողութիւնը քանդել: Որեւէ ուրիշ ընտրութիւն աւելի լաւ պիտի բլար:

Օգիմ մեզեմ՝ քաջով տապեզին վրայ, մնջերգեց իր միտքը: Զուարճալի էր, ապշելիօրէն զրօսեցուցիչ: Տրապէզ մը՝ դէպի Աստուած, կամ դէպի ոչինչ, թռչող տրապէզ մը՝ դէպի տեսակ մը յաւիտենութիւն. առարկայականօրէն աղօթեց ոյժ հայցելով՝ թռիչքը շնորհալիօրէն ընելու համար:

Մէկ սէնթ ունիմ, ըսաւ: Ամերիկեան դրամ մըն է: Իրիկունը՝ պիտի փայլեցնեմ զայն մինչեւ որ արեւի մը պէս շողայ, եւ քառերը պիտի ուսումնասիրեմ:

Հիմա բուն իսկ քաղաքին մէջ կը բալէր, ապրող մարդերու միջեւ: Մէկ երկու տեղեր ունէր երթալիք: Իր անծին ցոլացումը տեսաւ վաճառատուներու ապակեայ ցուցափեղկերուն մէջ եւ յուսախար եղաւ իր երեւոյթէն: Ամենեւին այնքան զօրաւոր չէր երեւեր, որքան ինքզինք կը զգար. իրապէս տկար կ'երեւէր իր մարմնին իւրաքանչիւր մասով, իր վիզով, իր ուսերով, բազուկներով, իրանով, եւ ծունկերով: Այս այսպէս չըլլար, ըսաւ, եւ ճիգով մը հաւաքեց իր բոլոր խախտած մասերը եւ պրկումով. արուեստականօրէն ուղիղ եւ ամուր դարձաւ:

Բազմաթիւ ճաշարաններու առջեւէն անցաւ սքանչելի կարգապահութեամբ, մերժելով նայիլ իսկ անոնց, եւ վերջապէս հասաւ շէնք մը, ուր մտաւ: Վերելակով մը բարձրացաւ եօթներորդ յարկ, սրահէ մը յառաջացաւ, եւ դուռ մը բանալով՝ մըտաւ գործ հայթայթող հաստատութեան մը զրօսենեակը: Արդէն իսկ երկու երկվեցեակ երիտասարդներ կային հոն. գտաւ անկիւն մը ուր կանգնած մնաց սպասելով հարցուփութի իր

կարգին: Ի վերջոյ, իրեն ըրին այդ մեծ շնորհը, եւ նիհաք, մտացիր յիսուննոց օրիորդ մը հարցաքննեց զինք:

Հսէք ինծի տեսնեմ, ըսաւ ան, ի՞նչ կրնաք ընել:

Շփոթեցաւ: Կրնամ գրել, ըսաւ հաստատածայն:

Հսել կ'ուզէք թէ ձեր գիրը լա՞ւ է: Այդպէ՞ս է, ըսաւ տա-րիքոտ օրիորդը:

Է՛հ, այո, պատասխանեց: Բայց ըսել կ'ուզեմ թէ կրնամ գրել:

Ի՞նչ գրել, ըսաւ օրիորդը գրեթէ զայրոյթով:

Արձակ, ըսաւ պարզօրէն:

Դադար մը եղաւ: Ի վերջոյ, կիկը ըսաւ.

Կրնա՞ք մեքենագրել:

Անշուշտ, ըսաւ երիտասարդը:

Շատ լաւ, շարունակեց օրիորդը: ձեր հասցէն ունինք. ձեզի լուր կուտանք: Աչինչ կայ այս առաւոյ, բոլորովին ոչինչ:

Միւս գործակալութեան մօտ ալ կացութիւնը նոյնն էր, միայն թէ՛ զինք հարցաքննողը ինքնահաւան երիտասարդ մըն էր, որ խոզի շատ կը նմանէր: Գործակալութիւններէն վերջ, մեծ վաճառատունները գնաց. բաւական պերճանք կար հոն, քիչ մը նուաստացում իրեն համար. եւ վերջապէս պատասխա-նը թէ արամադրելի գործ չկար: Դժգոհ չէր զգար ինքզինք, եւ՝ տարօրինակ՝ չէր զգար նոյնիսկ թէ ինք անձնապէս կապ ունէր ամբողջ յիմարականութեան հետ: Ինք ապրող՝ երիտա-սարդ մըն էր, կարօտ՝ այն դրամին որ թոյլ տար ի-րեն շարունակել ապրիլ, եւ այդ դրամը ձեռք բերելու համար՝ աշխատելէ զատ միջոց չկար. եւ գո՛րծ չկար: Եղածը՝ զուտ վե-րացական հարց մըն էր, զոր վերջին անգամ մը լուծել փորձել կ'ուզէր: Հիմա գոհ էր որ խնդիրը փակուած էր:

Սկսաւ ըմբռնել թէ իր կեանքին ընթացքը նախասահ-մանուած էր: Բացի որոշ պահերէ, մեծապէս անարուեստ եղած էր ան, բայց հիմա վերջին վայրկեանին ինք վճռած էր որ կարելի եղածին չափ քիչ անճշգրտութիւն պէտք էր ըլլար:

Անհամար վաճառատուններու եւ ճաշարաններու առջեւէն անցաւ՝ մինչ կ'երթար Y. M. C. A., ուր թուղթ ու մե-լան գտաւ եւ սկսաւ շարադրել իր Դիմումը: Մէկ ժամ աշխա-տեցաւ այդ վաւերաթուղթին վրայ, յետոյ յանկարծ, տեղին գէշ օդին եւ անօթութեան պատճառով, տկարացաւ: Կարծես լողա-

լով կը հեռանար իր անձէն՝ մեծ շարժումներով. եւ շտապով մեկնեցաւ շէնքէն: Քաղաքային կեդրոնական Պարտէզին մէջ Հանրային Գրադարանի շէնքին դիմաց, գրեթէ քառորդ կալոն ջուր խմեց եւ կազդուրուեցաւ: Աղիւսապատ ծառ ու դիին կեդրոնը՝ ծեր մարդ մը կեցած էր, ամարներով, աղանձներով, եւ կարմրալանջերով շրջապատուած: Թուղթէ խոշոր տոպրակի մը մէջէն հացի փշրանքներ կ'առնէր ափով ու թռչուններուն կը նետէր վեհանձն շարժումներով մը:

Աղօտ կերպով մղուեցաւ ծեր մարդէն խնդրելու մաս մը փշրանքերէն, բայց չթոյլատրեց որ այդ մտածումը մօտաւորապէս իսկ հասնի իր գիտակցութեան. Հանրային Գրադարան մտաւ եւ ժամ մը Փրօսսթ կարդաց, յետոյ զգալով որ դարձեալ լողալով կը հեռանար իր անձէն, դուռնէն դուրս խոյացաւ: Դարձեալ ջուր խմեց հանրային պարտէզի աղբիւրէն եւ ձեռք առաւ երկար ճամբան դէպի իր սենեակը:

Երթամ ու քիչ մը եւս քնանամ, րսաւ. ուրիշ ընկիւր չկայ: Հիմա գիտէր թէ չափազանց խոնջ ու տկար էր ինքզինք խարելու համար թէ լաւ էր, եւ սակայն իր միտքը կերպով մը տակաւին ճկուն եւ առոյգ թուեցաւ: Անիկա, իբրեւ թէ անջատ էութիւն մը ըլլար, կը յամառէր անպաշտօն կատակներ արտաբերել իր շատ իրական ֆիզիքական տառապանքին մասին: Սենեակ հասաւ կէս օրէ վերջ կանուխ եւ անմիջապէս սուրճ պատրաստեց կազի պզտիկ վառարանին վրայ: Տուփին մէջ կաթ չկար, եւ շաքաթ մը առաջ գնած կէս փառնետ շաքարը ամբողջութեամբ սպառած էր. տաք սեւ հեղուկէն զաւաթ մը խմեց, մահճակալին վրայ նստած ժպտելով:

Y. M. C. A.էն երկվեցեակ մը նամակաթուղթ գողցած էր, որուն վրայ կը յուսար ամբողջացնել իր վաւերաթուղթը, բայց գրելու զաղափարն իսկ հիմա անհասոյ էր իրեն: Ոչինչ կար ըսելիք: Սկսաւ փայլեցնել առտուն գտած փէնինին, եւ այս անհեթեթ գործօղութիւնը կերպով մը մեծ վայելք պատճառեց իրեն: Ամերիկեան ոչ մէկ դրամ կրնայ ա'յնքան շողուն փայլեցուիլ որքան փէնինին: Քանի՞ փէնիններու պէտք ունէր՝ ապրիլ շարունակելու համար: Դեռ քան մը չկար՝ գոր կարենար ծախել: Մերկ սենեակին շուրջ նայեցաւ Ոչ. Իր ժամացոյցը զացեր էր. իր գիրքերն ալ: Բոլոր այդ սքանչելի գիրքերը. ինը հատը ութսուննեհինգ սէնթի: Ինքզինք գէշ եւ ամօթապարտ կը զգար

այդ գիրքերէն բաժնուած ըլլալուն համար: Իր լաւագոյն զգես-
տը ծախած էր երկու տոլարի, բայց ատիկա կարեւորութիւն
չունէր: Հագուստի մասին քնաւ հոգ չէր ընէր: Բայց գիրքերը:
Այդ տարբեր էր: Շատ կը զայրանար խորհելով որ գրող մար-
դիկ յարգանք չէին վայելեր:

Շողացող փէննին սեղանին վրայ դրաւ, կծծիի հաճոյքով
նայելով անոր: Ի՞նչ սիրուն կը ժպտի, րսաւ: Բառերուն նա-
յեցաւ առանց կարդալու. E Pluribus Unum One Cent United
States of America, եւ փէննին միւս կողմ դարձնելով տեսաւ
Լինքընը եւ սա բառերը՝ Ասուծոյ կը վստահեմ Ազատութիւնը
1923: Ի՞նչ գեղեցիկ է, րսաւ:

Թմրութիւն մը պատեց զինք, սոսկալի տկարութեան մը
տարածուիլը զգաց իր արիւնին մէջ, թալուկի եւ անջատման
զգացում մը: Շփոթած՝ կեցաւ իր մահճակալին քով, խորհե-
լով՝ ընելի՜ք բաճ չկայ այլ միայն քնանալ: Արդէն իսկ կը զգար
թէ մեծ բայլեր կ'առնէր աշխարհի հոսանքի թին ընդմէջէն, լո-
ղալով կը հեռանար դէպի սկզբնաւորութիւնը: Երեսին վրայ
ինկաւ մահճակալին վրայ, ըսելով. Պէտք էր գոնէ նախ դրա-
մը տղեկի մը տայի: Տղեկ մը ի՞նչ բաներ կրնար զնել մէկ
փէննիով:

Յետոյ արագօրէն, վայելչօրէն, տրապէզի երիտասարդին
շնորհովը, մեկնեցաւ իր մարմինէն: Յաւիտենական րոպէի մը
ընթացքին ամէն ի՞նչ եղաւ միաժամանակ. թռչուն, ծուկ, կըր-
ծազգի, սողուն, եւ մարդ: Տպագիրներու ովկէանոս մը կը
վէտովէտէր իր առջեւ անվերջ ու մթին: Քաղաքը կ'այրէր:
Խմբուած ամբոխը կ'աղմկէր: Երկիրը թաւալելով կը հեռանար,
եւ ըրածը գիտնալով՝ երիտասարդը իր կորստած դէմքը պա-
րապ երկինքին դարձուց եւ եղաւ աներագ, անկենդան, կա-
տարեալ:

ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԷՆՓՈՐՑ

Տարի մը, իմ տխուր հօրեղբոր եորկիին համար ժամանակը հասաւ կարգի դնելու իր հեծանիւը եւ քսանեօթը մղոն հեծնելու զայն՝ մինչեւ Հէնֆորտ, ուր գործ մը կայ եղեր: Ես իրեն հետ գացի, թէեւ նախ խօսք կար Վազգ զարմիկս յրկնելու:

Մեր քնտանիքը չէր ուզեր զանգատիլ՝ իր անդամներուն մէջ եորկիի նման խենթ մը ունենալուն համար, բայց եւ այնպէս առիթ մը կը փնտռէր ամառ ատեն զինք պահ մը մոռնալու: Եթէ հեռանար ու ծմերուկի վերաբերեալ գործ մը զրտնէր Հէնֆորտի մէջ իրեն համար, ամէն ինչ լաւ պիտի ըլլար: Եորկի քիչ մը դրամ պիտի վաստկէր եւ միեւնոյն ատեն աչքէ հեռու պիտի ըլլար: Այս էր կարեւորը — զինք աչքէ հեռու պահել:

Դժոխք երթան ինք եւ իր ջնարը, ըսաւ մեծ հայրս: Երբ գիրքի մը մէջ կը կարդաք թէ մարդ մը օրն ի բուն ծառի մը տակ կը նստի ու ջնար կը նուագէ ու կ'երգէ, հաւատացէ՛ք ինձ, այդ գրողը անգործնական մարդ մըն է: Դրա՛մ, ահա էականը: Թող երթայ ու արեւուն տակ քրտնի քիչ մը ատեն: Թէ՛ ինք եւ թէ՛ իր ջնարը:

Ատիկա կ'ըսես հիմա, ըսաւ մեծ մայրս, շարաթ մը սպասէ: Սպասէ մինչեւ սր սկսիս դարձեալ երաժշտութեան պէտքը զգալ:

Անիմաստութիւն, ըսաւ հայրս: Երբ գիրքի մը մէջ կը կարդաք թէ երգող մարդ մը իրապէս երջանիկ մարդ մըն է, այդ գրողը երազող մըն է, ո՛չ վաճառական մը, նոյնիսկ հոգար տարի ետք: Թող երթայ: Քսանեօթը մղոն է մինչեւ Հէնֆորտ: Աղուոր խելօք հեռաւորութիւն մըն է:

Այդպէս կը խօսիս հիմա, ըսաւ մեծ մայրս, բայց երեք օրէն թախծոտ մարդ մը պիտի ըլլաս: Պիտի տեսնեմ վագրի նման շրջագայիդ: Ես եմ որ պիտի տեսնեմ առիկա: Տեսնելով ասիկա՝ ես եմ որ պիտի խնդամ:

Դուն կին ես, ըսաւ մեծ հայրս: Հարիւրաւոր մանրատառ էջնոց գրքի մը մէջ երբ կը կարդաք թէ կինը իսկապէս ճրաշա-

լի էակ մըն է, այդ գրողը իր երեսը անդին դարձուցած է իր կնոջմէն ու կ'երազէ: Թող երթայ:

Պատճառը պարզապէս այն է որ այլեւս երիտասարդ չես դուն, ըսաւ մեծ մայրս: Այդ է որ քեզ գոռալու կը մղէ:

Բերանդ գոցէ, ըսաւ մեծ հայրս: Գոցէ՛, ապա թէ ոչ ահա՛ ձեռքիս հակառակ կողմը

Մեծ հայրս սենեակին շուրջ նայեցաւ՝ իր տղոց եւ թոռներուն:

Ես կ'ըսեմ որ հեծանիւով երթայ Հէնֆորտ, ըսաւ: Դո՞ւք ինչ կ'ըսէք:

Ոչ որ խօսեցաւ:

Ուրեմն կարգադրուեցաւ, ըսաւ մեծ հայրս: Հիմա, ո՞վ պիտի դրկենք իրեն հետ: Մեր տղաներէն ո՞ր անճոռնին պիտի պատժենք. Եօրկիի հետ զինք Հէնֆորտ դրկելով: Երբ գիրքի մը մէջ կը կարդաք թէ դէպի ուրիշ քաղաք ճամբորդութիւն մը հաճելի պատահար մըն է երիտասարդի մը համար, այդ գրողը հաւանաբար ութսուն կամ իննսուն տարեկան մարդ մըն է որ անգամ մը իր տունէն երկու մղոն անդին գացած է կառքով: Ո՞վ պիտի պատժենք: Վա՛զգը: Վա՛զգը պիտի ըլլայ այդ մէկը: Յառաջացիր, տղայ՝:

Վազգ գարմիկս տախտակամածէն ոտքի ելաւ եւ կանգնեցաւ ձերունիին դիմաց, որ գայրոյթով նայեցաւ իրեն, ուրեք իր ահագին պեխերը, եւ իր ձեռքը տղուն դէմքին դրաւ: Իր ձեռքը զրեթէ ծածկեց անոր ամբողջ գլուխը: Վազգ չշարժեցաւ:

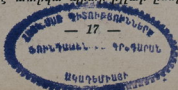
Եօրկի հօրեղբորդ հետ Հլլֆորտ կ'երթա՞ս, ըսաւ մեծ հայրս:

Եթէ ատիկա հաճոյ է մեծ հօրս, կ'երթամ, ըսաւ Վազգ: Մերունին սկսաւ ծամածռութիւններ ընել, մոմտալով:

Պահ մը մտածեմ. ըսաւ: Եօրկիի ոգին մեր տոհմին խենթ ոգին է: Քուկդ ալ: Իմաստութիւն է երկու խենթեր միասին դնել:

Միւսներուն դարձաւ:

Ձեր կարծիքը կ'ուզեմ խել այս նիւթին շուրջ, ըսաւ: Իմաստութիւն է միասին դնել մեծցած խենթ մը եւ մեծնալու վրայ եղող հատ մը, նոյն տոհմէն: Օգտակար պիտի ըլլա՞յ իրենց մէ մէկուն: Բարձր խօսեցէք որպէսզի կարենամ նկատի առնել: Կը խորհիմ թէ ատիկա պիտի ըլլար ընելիք բնական բանը,

ըսաւ Զօհրապ հօրեղբայս: Խենթ մը եւ խենթ մը: Մարդը կ'աշխատի, տղան տունը կը պահէ եւ կերակուր կ'եփէ:

Թերեւս, ըսաւ մեծ հայրս: Քննենք խենթ մը եւ խենթ մը, մէկը կ'աշխատի, միւսը տունը կը պահէ եւ կերակուր կ'եփէ: Կրնա՞ս կերակուր եփել, տղա՛յ:

Անշուշտ կրնայ, ըսաւ մեծ մայրս: Բրինձ, գոնէ:

Ճշմարիտ է ասիկա, տղա՛յ, բրինձի մասին, ըսաւ մեծ հայրըս: Չորս գաւաթ ջուր, մէկ գաւաթ բրինձ, մէկ թէյի դգալ աղ: Գիտե՞ս այնպէս մը ընել որ կերակուր դուրս գայ ոչ թէ ըմպելի, թէ՛ երազելու վրայ ենք:

Անշուշտ կրնայ բրինձ եփել, ըսաւ մեծ մայրս:

Ձեռքիս հակառակ կողմը ճամբայ ելած է դէպի բերանդ, ըսաւ մեծ հայրս: Թող տղան ինք խօսի իր մասին: Լեզու ունի: Կրնա՞ս եփել, տղա՛յ: Երբ գիրքի մը մէջ կը կարդաք թէ տղայ մը իմաստուն կերպով կը պատասխանէ ծերունիի մը, այդ գրողը հաւանաբար հրեայ է, չափազանցելու հակամէտ: Կրնա՞ս այնպէս ընել որ կերակուր դուրս գայ, ոչ թէ ըմպելի:

Բրինձ եփած եմ, ըսաւ Վազգ: Կերակուր դուրս եկաւ:

Բաւարար աղ ունէ՞ր, ըսաւ մեծ հայրս Եթէ ստես, յիշէ՛ ձեռքս:

Վազգ պահ մը վարանեցաւ:

Կ'ըմբռնեմ, ըսաւ մեծ հայրս: Շփոթած ես բրինձին նրկատմամբ: Ի՞նչը պակաս էր: Ճշմարտութիւնը միայն հասելի է ինծի: Անվախօրէն խօսէ: Եթէ անվախօրէն ճշմարտութիւնն ըլլայ, ոչ որ կրնայ աւելին պահանջել: Ի՞նչ բան կը շփոթեցնէք բրինձին նկատմամբ:

Չափազանց աղի էր, ըսաւ Վազգ: Ստիպուեցանք ջուր խմել օրն ի բուն եւ գիշերն ի բուն, ա՛յնքան աղի էր:

Ոչ մէկ յերիւրանք, ըսաւ մեծ հայրս: Միայն ինչ որ ճշմարիտ է: Բրինձը չափազանց աղի էր: Բնականաբար ըստիպուեցաք ջուր խմել օրն ի բուն եւ գիշերն ի բուն: Ամէնքս կերած ենք այդպիսի բրինձ: Որովհետեւ օրն ի բուն եւ գիշերն ի բուն ջուր խմեցիր մի՛ կարծեր թէ ատիկա ընող առաջին հայն ես դուն:— Ինծի միայն ըսէ թէ չափազանց աղի էր: Սորվելու եկած չեմ հոս: Ես գիտեմ: Միայն ըսէ թէ չափազանց աղի էր եւ ձգէ որ ես վճռեմ թէ դո՞ւն ես երթալիքը:

Մեծ հայրս միւսներուն դարձաւ: Դարձեալ սկսաւ ծամածռութիւններ ընել:

Կարծեմ ա՛ս է երթալիք տղան, ըսաւ, բայց խօսեցէ՛ք եթէ ըսելիք բան մը ունիք: Աղի ըլլալը աւելի լաւ է քան հեղուկ: Թանձրութիւնը թեթեւ էր, տղա՛յ:

Թանձրութիւնը թեթեւ էր, ըսաւ Վազգ:

Կը հաւատամ որ այս մէկը պէտք է ղրկել, ըսաւ մեծ հայրս: Զուրը օգտակար է աղիքին: Այս տղա՛ն պիտի երթայ, Վազգ Կարօղլանեան. թէ՛ ո՛վ:

Երկրորդ խորհրդածութենէ մը վերջ Զօհրապ հօրեղբայրս ըսաւ. երկու բացայայտ խենթեր, թերեւս լաւ չէ, թէեւ բրինձը հեղուկ չըլլայ: Ես Արամը կ'առաջարկեմ: Թերեւս ան պէտք է երթայ: Արժանի է պատժուելու:

Ամէն ոք ինծի նայեցաւ:

Արա՛մ, ըսաւ մեծ հայրս: Խնդացող տղա՛ն ըսել կ'ուզես: Բարձրաբրբիջ Արամ Կարօղլանեա՞նը ըսել կ'ուզես:

Արիշ ո՛վ ըսել պիտի ուզէր, ըսաւ մեծ մայրս: Շատ լաւ գիտես թէ ո՛վ ըսել կ'ուզէ:

Մեծ հայրս դանդաղօրէն դարձաւ եւ կէս վայրկեան նայեցաւ մեծ մօրս:

Երբ, ըսաւ ան, գիրքի մը մէջ կը կարդաք մարդու մը մասին որ աղջկան մը կը սիրահարուի եւ անոր հետ կ'ամուսնանայ, այդ գրողը իրապէս կ'ականարկէ շա՛տ երիտասարդ մարդու մը որ բոլորովին կ'անգիտանայ թէ այդ կիներ անպատշաճօրէն պիտի խօսի մինչեւ իննսունեօթր տարեկանը երբ պատրաստ ըլլայ հողը մտնելու: Այդ գրողը մարդու երիտասարդ տիպարի մը մասին խորհած է:

Արա՛մը ըսել կ'ուզես, ըսաւ: Արամ Կարօղլանեա՞ն:

Այո, ըսաւ Զօհրապ հօրեղբայրս:

Խնչ ըրած է՝ այս ահռելի պատիժին արժանանալու համար, ըսաւ մեծ հայրս:

Ինձ գիտէ, ըսաւ Զօհրապ հօրեղբայրս:

Արամ Կարօղլանեա՞ն, ըսաւ մեծ հայրս:

Կանգնեցայ ու մեծ հօրս դիմաց կեցայ: Իր խոշոր ձեռքը դէմքիս դրաւ ու շփեց զայն: Դիտէի թէ բարկացած չէր:

— Ի՛նչ ըրիր, տղա՛յ, ըսաւ:

Սկսայ խնդալ, յիշելով ըրածներս: Մեծ հայրս մտիկ ըրաւ

պահ մը եւ յետոյ սկսաւ ինծի հետ խնդալ:

Միայն ինք եւ ես կը խնդայինք: Միւսները չէին համար-
ծակեր խնդալ: Մեծ հայրս անոնց հրահանգած էր չխնդալ եթէ
չէին կրնար իրեն պէս խնդալ: Իրմէ գատ, աշխարհի մէջ ես
միակ Կարօղլանեանն էի որ այդ կերպ կը խնդայի:

Արամ Կարօղլանեան, ըսաւ մեծ հայրս, ըսէ՛: Ի՞նչ ըրիր:

Ո՞ր մէկը, ըսի:

Մեծ հայրս Զօհրապ հօրեղբօրս դարձաւ:

Ո՞ր մէկը, ըսաւ: Տղուն ըսէ թէ ո՞ր անառակութիւնը
խոստովանի: Կ'երեւի բազմաթիւ են:

Ինք գիտէ ո՞ր մէկը, ըսաւ Զօհրապ հօրեղբայրս:

Այսինքն, ըսի, դրացիներուն ըսե՛լս թէ դուն յիմար ես:

Զօհրապ հօրեղբայրս մերժեց խօսիլ:

Թէ արդեօք, ըսի, կ'ակնարկես հրապարակով քեզի պէս
խօսելո՞ւս:

Այս է ետրկիի հետ զրկուելու յարմար տղան, ըսաւ Զօհ-
րապ հօրեղբայրս:

Կրնա՞ս քրինձ եփել, ըսաւ մեծ հայրս:

Փոյթ չէր ընկր մանրամասնութիւններ հարցնելու՝ Զօհրապ
հօրեղբայրս հեղնելուս մասին: Եթէ կրնայի քրինձ եփել, պէտք
էր ետրկիի հետ չէնթորտ երթալի: Այս էր եզրակացութիւնը:
Անշուշտ ես կ'ուզէի երթալ, ի՞նչ ալ ըլլար այն գրողը որ գրեր
էր թէ տղու մը համար սքանչելի պատահար մըն էր համբոր-
դութիւնը: Յիմար կամ ստախօս կամ ուրիշ որեւէ բան — ես
կ'ուզէի երթալ:

Կրնամ քրինձ եփել, ըսի:

Աղի՞ թէ հեղուկ, թէ ի՞նչ, ըսաւ մեծ հայրս:

Երբեմն աղի, ըսի: Երբեմն հեղուկ: Երբեմն կատարեալ:

Մտածենք, ըսաւ մեծ հայրս:

Պատին կռթնեցաւ, մտածկոտ:

Երեք խոշոր գաւաթով ջուր, ըսաւ մեծ մօրս:

Մեծ մայրս խոհանոց գնաց եւ պահ մը վերջ վերադար-
ձաւ՝ ափսէի մը վրայ երեք խոշոր գաւաթով ջուր դրած: Մեծ
հայրս մէկ գաւաթը միւսին ետեւէն խմեց. յետոյ միւսներուն
դարձաւ, մտածկոտ բազմաթիւ ծամածռութիւններ ընելով:

Երբեմն աղի, ըսաւ: Երբեմն հեղուկ: Երբեմն կատարեալ:
Այս է չէնթորտ զրկուելու յարմար տղան:

Այո, ըսաւ Զօհրապ հօրեղբայրս: Միա՛կը:

Այդպէս թող ըլլայ, ըսաւ մեծ հայրս: Այսքանը բաւ է:
Կ'ուզեմ առանձին մնալ:

Շարժեցայ երթալու համար: Մեծ հայրս վիզէս բռնեց:

Պահ մը կեցիր, ըսաւ:

Երբ առանձին մնացիք, ըսաւ. Խօսէ՛ Զօհրապ հօրեղբորդ
խօսածին պէս:

Ըրի ըսածը, եւ մեծ հայրս մեծածայն խնդաց:

Գնա՛ Էէնֆորտ, ըսաւ: Խնկեմ ետրկիրն հետ զնա, եւ ու-
զե՛ս աղի շինէ, ուզես՝ հեղուկ, ուզես՝ կատարեալ:

Այս ձեւով Ետրկի հօրեղբորս ընկերակից նշանակուեցայ՝
դէպի Էէնֆորտ իր ճամբորդութեան համար:

Յաջորդ առտու, արեւծագէն առաջ ճամբայ ելանք: Հե-
ծանիւին լծակին վրայ նստայ ես, իսկ Ետրկի հօրեղբայրս նըս-
տարանին վրայ, բայց երբ յոգնեցայ՝ իջայ ու քալեցի, եւ պահ
մը վերջ Ետրկի հօրեղբայրս իջաւ ու քալեց եւ ես հեծայ: Նոյն
օր կէս օրէն վերջ ուշ ատեն միայն հասանք Էէնֆորտ:

Պարտաւոր էինք Էէնֆորտ մնալ մինչեւ որ գործը աւար-
տէր, մինչեւ ձմերուկի եղանակին վերջաւորութիւնը: Այդ էր
նպատակը: Քաղաքին մէջ շրջեցանք բնակարան փնտռելով,
տուն մը՝ որ ունենար ջերմոց, կազի կազմած, եւ ջուր: Փոյթ
չէինք ըներ ելեկտրականութեան մասին, բայց կազ եւ ջուր կ'ու-
զէինք: Վեց կամ եօթը տուն տեսանք, յետոյ տեսանք հատ մը
գոր Ետրկի հօրեղբայրս սիրեց, ուստի նոյն գիշերը հաստատուե-
ցանք հոն: Տասնեւմէկ սենեակնոց տուն մըն էր, որ ունէր
կազային ջերմոց մը, վազող ջուրով լուացարան մը, անկողինով
ու բազմոցով սենեակ մը: Միւս սենեակները ամէնքը պարապ
էին: Ետրկի հօրեղբայրս մոմ մը վառեց, հանեց իր ջնարը, նստաւ
տախտակամածին վրայ եւ սկսաւ նուագել ու երգել: Դեղեցիկ
էր այս: Երբեմն թախծառիթ էր եւ երբեմն զուարճալի, բայց
միշտ գեղեցիկ էր: Չեմ գիտեր ո՛րքան ատեն նուագեց ու երգեց
նախ քան նկատելը թէ անօթի էր, բայց յանկարծ կանգնեցաւ
ու ըսաւ. Արամ, բրինձ կ'ուզեմ:

Այդ գիշեր աման մը բրինձ եփեցի որ միանգամայն աղի էր
ու հեղուկ, բայց Ետրկի հօրեղբայրս ըսաւ. Արամ, ասիկա հիւ-
նալի է:

Քռչունները մեզ արթնցուցին արեւծագին:

Գործը, ըսի: Այսօր կը սկսիս, գիտես:

Այսօր, հաւաքեց եօրկի հօրեղբայրս:

Ողբերգականօրէն դուրս ելաւ պարապ տունէն եւ ես շուրջս աւել մը փնտռեցի: Աւել չկար, ուստի դուրս ելայ ու շեմին աստիճաններուն վրայ նստայ: Յերեկուան լոյսով, աշխարհի մէկ աղուօր մասը կ'երեւար: Միայն չորս տունով փողոց մըն էր: Տան դէմ, երկու փողոց անդին, եկեղեցիի զանգակատուն մը կար: Շեմին նստայ շուրջ մէկ ժամ: Եօրկի հօրեղբայրս փողոցն ի վեր եկաւ, հեծանիւով, անսանձ ուրախութեամբ զիկզակելով:

Ո՛չ այս տարի, փա՛ռք Աստուծոյ, ըսաւ:

Հեծանիւէն ցատքեց ու վարդենիներու թաւուտի մը մէջ ինկաւ:

Խեչ, ըսի:

Գործ չկայ, ըսաւ: Գործ չկայ, փա՛ռք Աստուծոյ:

Վարդ մը հոտոտեց:

Գործ չկայ, ըսի:

Գործ չկայ, փա՛ռք մեր Երկնաւոր Հօր, ըսաւ:

Վարդին նայեցաւ, ժպտուն:

Խեչ՞ չկայ, ըսի:

Ձմերուկնե՛րը, ըսաւ:

Խեչ ունի՛ն, ըսի:

Եղանակը վերջացած է, ըսաւ:

Այդ ճշմարիտ չէ, ըսի:

Եղանակը վերջացած է, ըսաւ եօրկի հօրեղբայրս: Հաւատա՛ ինձ, վերջացած է:

Հայրդ գլուխդ պիտի ջարդէ, ըսի:

Եղանակը վերջացած է, ըսաւ ան: Օրհնեալ է Աստուած, ձմերուկները ամէնրն ալ հնձուած են:

Ո՞վ ըսաւ ատիկա, ըսի:

Նոյնինքն ազարակապանը: Նոյնինքն ազարակապանը այդպէս ըսաւ, ըսաւ եօրկի հօրեղբայրս:

Ան ա՛յնպէս ըսեր է, ըսի: Ձէ ուզեր քու զգացումներդ փրաւորել: Ան այդպէս ըսեր է որովհետեւ գիտէր թէ սիրտդ գործիդ հետ պիտի չլլար:

Օրհնեալ է Աստուած, ըսաւ եօրկի հօրեղբայրս, ամբողջ եղանակը վերջացած է: Սրանչելի, հասուն բոլոր ձմերուկները հնձուեր են:

Ի՞նչ պիտի ընենք, ըսի: Եղանակը նո՛ր կը սկսի:

Վերջացած է, ըսաւ ան: Այս տան մէջ պիտի բնակինք մէկ ամիս, յետոյ տուն պիտի երթանք: Վեց տոլար վարձք վճարեցինք, եւ բրինձի բաւելիք դրամ ունինք: Մէկ ամիս պիտի երազենք հոս, յետոյ տուն պիտի երթանք:

Առա՛նց դրամի, ըսի:

Բայց լա՛ւ առողջութեամբ, ըսաւ: Փա՛ռք Աստուծոյ, որ այս տարի ա՛յնքան կանուխ հասունցուց զանոնք:

Ետրկի հօրեղբայրս պարելով տուն մտաւ ու մօտեցաւ իր քնարին, եւ նախ քան որ կարենայի որոշել թէ ի՛նչ ընելու էի զինք՝ ան սկսեւ էր նուագել ու երգել: Այնքան զեղեցկօրէն՝ որ նոյնիսկ չկանգնեցայ ու չփորձեցի զինք տունէն դուրս վազնուել: Միայն նստած մնացի շեմին, ու մտիկ ըրի:

Մէկ ամիս կեցանք այդ տան մէջ եւ յետոյ վերադարձանք: Մեծ մայրս առաջինն էր որ տեսաւ մեզ:

Ատեն էր որ դուք երկուքդ տուն վերադառնալիք, ըսաւ ան: Վագրի նման կատղած էր: Ինծի տուէք դրամը:

Դրամ չկայ, ըսի ես:

Աշխատեցա՞ւ, ըսաւ մեծ մայրս:

Ո՛չ, ըսի: Ամբողջ ամիսը՝ նուագեց ու երգեց:

Ի՛նչպէս դուրս եկաւ բրինձը, ըսաւ:

Երբեմն աղի, ըսի: Երբեմն հեղուկ: Երբեմն կատարեալ:

Բայց անիկա չաշխատեցա՛ւ:

Իր հայրը պէտք չէ գիտնայ, ըսաւ: Ես դրամ ունիմ:

Մեծ մայրս վերցուց իր զգեստը եւ քիչ մը դրամատոմս հանեց գրպանէ մը ու ձեռքերուս մէջ դրաւ:

Երբ տուն գայ, ըսաւ, իրեն տուր այս դրամը:

Պահ մը ինծի նայեցաւ, ապա յարեց. Աբամ Կարող անեա՛ն:

Ըսածիդ պէս պիտի ընեմ, ըսի ես:

Երբ մեծ հայրս տուն եկաւ, սկսաւ գոռալ:

Արդէն իսկ վերադարձե՛ր էք, ըսաւ: Եղանակը այնքան շո՛ւտ վերջացաւ: Ո՞ւր է անոր վաստկած դրամը:

Դրամը իրեն տուի:

Ձեմ ուզեւ որ օրն ի բուն երգէ, գոռաց մեծ հայրս: Ամէն բան սահման մը ունի: Երբ գիրքի մը մէջ կը կարդաք թէ հայր մը իր խննթ տղան աւելի կը սիրէ քան իր իմաստուն տղաքը, այդ գրողը ամուրի մըն է:

Բակին մէջ, նշենիին տակ, Եորկի հօրեղբայրս սկսաւ նուագել ու երգել: Մեծ հայրս կեցաւ ու սկսաւ մտիկ րնել: Նըստաւ բազմոցին վրայ կօշիկները հանեց եւ սկսաւ ծամածռութիւններ րնել:

Խոհանոց գացի երեք կամ չորս գաւաթ ջուր խմելու, յագեցնելու համար նախորդ գիշերուան րրինծէն ունեցած պապակա: Երբ հիւրանոց վերադարձայ ծերունին երկարած էր բազմոցին վրայ, քունի մէջ եւ ժպտուն, եւ իր տղան՝ Եորկի ալէլուիա կ'երգէր տիեզերքին, իր գեղեցիկ, թախծոտ ծայնին ամբողջ ուժով:

Լ Բ Ն Տ Ա Ր Ը

Քլէրընս Էքաֆ տասր տարեկան էր, եւ դպրոցէն տուն կ'երթար, 1918 ին, երբ ձէֆ Ուիլիսի դեղարանէն ներս կանչեց զինք, Մարիփոգա փողոցին վրայ, եւ ըսաւ. «Տղաս, դատաւոր Օլսոնի մայրը մեռնելու վրայ է, եւ կ'ուզեմ որ վագես մինչեւ Պլէքսթըն պողոտան՝ բժիշկ Կրէկըրի տունը եւ իրեն ըսես որ անմիջապէս գայ դեղը առնելու եւ ապա Մալակա՝ դատաւոր Օլսոնի տունը փութալու: Բժիշկ Կրէկըրի հաւանաբար գինով ըլլայ, բայց քիչ մը պաղ ջուր նետէ իր դէմքին, եւ եթէ շունը վրայ դրկէ՝ շունը իր անունով կանչէ, Համիլթըն, եւ պիտի չխածնէ քեզ: Ոյապէս, կը խածնէ: Վեց կամ եօթը գաւաթ պաղ ջուր նետէ բժիշկին դէմքին եւ զինքը Ֆորտին մէջ նըստեցուր եւ իրեն հետ դեղարան վերադարձի: Ես անծամբ կ'երթայի, բայց պարտաւոր եմ մնալ եւ հսկել սոտայի ծորակի առեւտուրին»:

Պզտիկ տղան սաստիկ շփոթած էր: Նախ եւ առաջ, դեռ երբեք չէր խօսած ձէֆ Ուիլիսի հետ, թէեւ դեղարանի ցուցափեղկին մէջ քանիցս տեսած էր զայն՝ առարկաներ յարդարելու վրայ, մասնաւորապէս մեքենական կեղծ տղան որ կոնա-

ձեւ պաղպաղակ մը կը լզէր եւ գլուխը մէկ կողմէն միւսը կը շարժէր՝ պաղպաղակին համէն սքանչացած: Այլապէս, Քլէրընս չէր ճանչնար ձէֆը, եւ ձէֆ չէր ճանչնար Քլէրընսը, եւ պզտիկ տղան շուարած եւ յուզուած էր ամբողջ խնդիրէն, մասնաւորաբար շունէն:

Համիլթըն:

Ուղղակի խանութէն դուրս վազած պիտի ըլլար եւ պարտականութիւնը կատարած, բայց Համիլթըն շունին վերաբերեալ մասէն չէր ակտրօծեր, թէեւ քիչ մը անձկօտ էր դատաւոր Օլսոնի Մալակայաքնակ մօրը մասին: Զգայացունց էր եղածը բայց քիչ մը չափազանց զգայացունց: Մարդոց եւ վայրերու ա՛յնքան անուններ յիշուած էին, որ Քլէրընս չէր գիտեր թէ ո՛վ ուր էր, ուստի դրան մօտեցաւ, ապա ետ դարձաւ, գրեթէ երկու ուղղութեամբ շարժելով, ուզելով ընել բարի գործը, ուզելով ճիշդ ընել, յիշելով Համիլթըն շունը, եւ ըսաւ. «Լ՞նչ»:

«Դատաւոր Օլսոնի մայրի՛կը», ըսաւ ձէֆ Ուիլլիս: «Մեռնելու վրայ է, տղաս: Դարձեալ կաթուած ունեցած է, եւ այնպէս կ'երեւի թէ պիտի չկարենայ տոկալ եւ Դաւառային Յուցահանդէս մը եւս տեսնել: Մալակա: Հարիւր երկու տարեկան է: Դատաւորը ինք եօթանասունէն աւելի է, տակնու վրայ եղած է, եւ աշխարհի մէջ միակ մարդը որ կրնայ այդ կինը ողջ պահել մինչեւ որ դատաւորը զինք Դաւառային Յուցահանդէսի մը եւս տանի՝ բժիշկ կրէկրրին է, եւ պէտք է անմիջապէս վազես Պլէքսթըն պողոտայի իր տունը եւ պաղ ջուր նետես իր դէմքին: Չես կրնար սխալիլ. այն տունն է՝ որուն յառաջամասի պարտէզին մէջ սիմէնթէ երկու առիւծ կայ»:

Դպրոցէն տուն բալած ատեն, Քլէրընս արկածախնդրութեան մասին կ'երարզէր, եւ մեղամաղծոտ էր՝ ամէն բանի միօրինակութեան պատճառով, եւ խիճեր կը հարուածէր մայթին ու փողոցին երկայնքը, արկածախնդրութեան մասին երազելով եւ մեղամաղծոտ ըլլալով՝ պզտիկ տղայ մը ըլլալուն ու անմէն օր դպրոց երթալու պարտաւորուելուն եւ կեանքը երբեք իրապէս վայելել չկարենալուն պատճառով: Խիճ մը հարուածեր էր իր ճամբայէն մինչեւ երկու տնաշարք անդին, եւ այդ կերպով է որ Մարիֆոզա փողոց եկեր էր:

«Այո, պարոն», ըսաւ ձէֆի: «Այն տունը՝ որուն յառաջամասի պարտէզին մէջ սիմէնթէ երկու առիւծ կայ: Շունը մե՞ծ է»:

«Շունի ամենամեծ տեսակն է», ըսաւ դեղագործը: Սէն-Պէրնար մը, բայց եթէ իր անունովը կանչես, Համիլթըն, ան պիտի չխածնէ քեզ»:

«Այո, պարոն», ըսաւ տղան: «Համիլթըն: Զուր նետել բժիշկին դէմքին եւ իրեն ըսել թէ դատաւոր Օլսոնի մայրը մեռնելու վրայ է»:

«Հիմա հասկցար», ըսաւ դեղագործը: «Անմիջապէս հոն վազէ: Միայն վեց տնաշարք հեռու է: Ակնթարթի մը մէջ հոն կ'ըլլաս: Խեչ է անունդ»:

«Քլէրընս», ըսաւ տղան:

«Շատ լաւ, Քլէրընս, ըսաւ դեղագործը: Ահա՛ կապոց մը ձիւթ քեզի համար»:

«Որեւէ բան չեմ ուզեր», ըսաւ տղան: «Անմիջապէս հոն պիտի վազեմ»:

Ունութէն դուրս վազեց, երկու երկվայրկեանի մէջ վեց կամ եօթը անգամ ետին նայելով, եւ ուղղակի բախեցաւ խոշորակազմ տիկնոջ մը որ անմիջապէս ցաւագին հեծիւն մը արտաբերեց: Տղան ներողութիւն խնդրեց տիկինէն եւ սկսաւ ամբողջ արագութեամբ փողոցն ի վեր վազել:

Մինչ տղան փողոցն ի վեր կը վազէր, ձէֆ կը փորձէր սփոփել տիկինը:

«Դատաւոր Օլսոնի մայրիկը», ըսաւ ձէֆ: «Մեռնելու վրայ է ան: Տղան բժիշկ կրէկըրիի տունը դրկեցի: Բժիշկը հաւանաբար գինով ըլլայ, բայց տղուն ըսի ընկիւրը: Ես անձամբ կ'երթայի, բայց պէտք է հսկեմ սոտայի ծորակին առետուրին»:

Լա՛ւ, ձէֆ Ուիլլիս երեք օրական երեք գաւաթէն աւելի չէր ծախեր սոտայի ծորակէն, եւ առեւտուր չկար: Մէկ ժամուան մէջ երեք եօթը հոգիէն աւելի չէր անցնէր իր խանութին առջեւէն: Ան կը կարծէր թէ գործ մը կը բանեցնէր, եւ տասը տարուան յարատեւ ճիգէ վերջ չէր ուզեր իր կարծիքը վերջին վայրկեանին փոխել:

Տիկինը գաւաթ մը ջուր ուզեց, խնդրեմ: ձէֆ վաճառասեղանին ետին սուրաց եւ գաւաթ մը առաւ ու գաղջ ջուրով լեցուց եւ խնամով գետնոյն սալապատ վաճառասեղանին վրայ:

Քլէրընս էքաֆ շատ յոգնութիւն զգաց մէկ տնաշարք վա-

գելէ վերջ բայց խորհիլ իսկ չէր կրնար դանդաղելու մասին: Երկրորդ տնաշարքին վերջաւորութեան, սակայն, անկարող էր շարունակել, ուստի եզրաքարին վրայ նստաւ հանգչելու: Շատ տաք էր օդը, եւ ինք քրտնաթոր էր, եւ յեղակարծօրէն՝ ամէն ինչ որ իր աչքին միշտ հասարակ ու ծանծարիլ թուած էր՝ այժմ յուզումնալի եւ հրաշալի կը թուէր: Հեռուն, Մալակայի մէջ, խեղճ ծեր կիներ մեռնելու վրայ էր եւ շատ հաւանաբար պիտի չապրէր յաջորդ Գաւառային Յուցահանդէսը տեսնելու չափ: Ան մեռած պիտի ըլլար: Անկարող պիտի ըլլար որեւէ բան տեսնելու: Գիտակցօրէն, տղան ուսումնասիրեց դէմի ճերմակ տունը, երկու հսկայական քօթալիփթիւսի ծառերով, եւ հեռա-ծայնի սիւները, եւ փողոցը, եւ տեսանելի ամէն ուրիշ բան:

Լաւ էր ողջ ըլլալ:

Ծանր կը շնչէր, զգալով թէ ի՞նչ աղուոր էր շուրջը դիտե-լու եւ բաներ տեսնելու կարող ըլլալ, երբ Տորիս Պարնզ եւ Կրովըր Սթոն եկան փողոցին դէմի կողմէն եւ կանգ առին իր առջեւ: Լաւ, Տորիս Պարնզ աշխարհի մէջ միակ մոգական անծն էր Քլէրընս Էքաֆի համար, եւ Կրովըր Սթոն աշխարհի մէջ միակ տղան էր որուն Քլէրընս չէր կրնար հանդուրժել: Երբ Քլէրընս տղան ու աղջիկը միասին տեսաւ, դարձեալ՝ երկվայրկեանի մը կոտորակէն նուազ ատենի մէջ՝ սկսաւ մեղամաղձօտ զգալ ինք-զինք իրերու վիճակին պատճառով, մասնաւորաբար Կրովըրի հետ Տորիսի տուն երթալուն պատճառով: Կրովըրի գլխաւոր թերու-թիւնը այն էր, որ միշտ լաւ կօշիկներ կը հագուէր եւ միշտ հինգ կամ տասը սէնթ ունէր գրպանը: Հետեւաբար, ինքզինք բան մը կը կարծէր:

Պգտիկ աղջիկը ըսաւ. «Ի՞նչ կայ»:

Եթէ Քլէրընս վշտացած չըլլար որ Կրովըր իր վերեւ կը կենար ու վար կը նայէր, բացատրութիւն պիտի տար դատաւոր Օլսոնի մօր մասին որ մեռնելու վրայ էր Մալակայի մէջ, բժիշկ Կրէկըրիի, Ճէֆ Ուիլիսի, Գաւառային Յուցահանդէսին մասին, եւ Համիլթըն շունին մասին: Քլէրընս ցատքած պիտի ըլլար եւ փողոցն ի վար շարունակած, դէպի բժիշկին տունը, որուն պարտէզին մէջ սիմէնթէ երկու առիւծներ կային: Իր պարտականութիւնը ըրած պիտի ըլլար, բայց սկսաւ մոռնալ Մալակայի ծեր կիներ եւ սկսաւ դառնանալ որ Տորիս տուն կ'երթար Կրովըրի պէս մէկուն հետ:

Օդը շատ տաք էր: Ինք քրտնաթոր էր, եւ երբեք որեւէ քան չէր պատահեր:

«Ոչինչ կայ», ըսաւ Քլէրընս: «Կարծեմ կրնամ նստիլ ու հանգչիլ եթէ փափաքիմ»:

Քլէրընս երեւակայեց որ թերեւս Տորիս բաւականաչափ խելացի պիտի ըլլար՝ իր խօսելակերպէն հասկնալու համար թէ ո՞րքան կը սիրէր զինք, բայց կը սխալէր: Տորիս չախորժեցաւ իր խօսելակերպէն, ոչ ալ Կրովըր: Կրովըր խորհեցաւ զուարճանալ, սրամիտ ըլլալով, եւ ըսաւ.

«Քլէրընս էքաֆ ինքզինք ուժեղ կը կարծէ»:

Քլէրընս ոտքի ցատքեց եւ ըսաւ. «Կը կարծես թէ սրամիտ ես»:

Մարիփոզա փողոցի դեղարանին մէջ, ձէֆ Ուիլլիս շուրջանակի կը քալէր երբ հեռածայնը հնչեց: Դատաւոր Օլսոնն էր, Մալա-կայէն: Կ'ուզէր գիտնալ թէ ո՞ւր էր խերն անիծած բժիշկ Կրէկըրին:

«Հիմա տղայ մը ղրկեցի զինք կանչելու», ըսաւ ձէֆ: «Բժիշկը ձեր մօտ պիտի ըլլայ իսկոյն»: Ինչպէս է ձեր մայրը»:

«Ապահով կերպով չեմ գիտեր», ըսաւ դատաւոր Օլսոն: «Մեռած կ'երեւի, բայց կարծեմ կը քնանայ»:

«Կը շնչէ», ըսաւ ձէֆ Ուիլլիս:

«Ապահով կերպով չեմ գիտեր», ըսաւ դատաւոր Օլսոն: «Ձեմ կարծեր»:

«Կատա՞հ էք», ըսաւ ձէֆ Ուիլլիս:

«Ձի թուիր թէ կը շնչէ», ըսաւ դատաւոր Օլսոն: «Ո՞ւր է խերն անիծած բժիշկ Կրէկըրին»:

«Քլէրընս անուն տղայ մը ղրկեցի զինք կանչելու», ըսաւ ձէֆ: «Ըսի իր ընկիւրը շունին մասին»:

Կրովըր Սթոն ըսաւ. «Ես սրամիտ եմ»:

Քլէրընս չկրցաւ դիմանալ. հարուած մը տուաւ Կրովըրի ծախ ականջին, եւ Կրովըր հարուած մը տուաւ իր քիթին: Քլէրընս շատ սուր ցաւ զգաց եւ սկսաւ Կրովըրը հալածել դէպի քաղաք, հեռանալով այն տունէն որուն յառաջամասի պարտէզին մէջ սիւնէնթէ երկու առիւծներ կային: Քլէրընս չորս տնաշարք հալածեց Կրովըրը, բայց Կրովըր խոյս տուաւ: Քլէրընս չափազանց յոգնած էր հետապնդումը շարունակելու համար:

Տորիս Պարնզ չէր հետեւած իրենց: Հաւանաբար տունն էր, շնմին նստած:

Ան՝ անծամբ:

Բլէրընս սկսաւ քալել դէպի անոր տունը, եւ երբ տունը հասաւ՝ ան շման նստած չէր: Փողոցին միւս կողմը եզրաքարին վրայ նստաւ եւ սպասեց որ ան դուրս գայ տունէն: Աշխարհի ամենէն սիրուն էական էր Տորիս: Եւ տան մէջ էր ան: Տան մէջ որեւէ տեղ մըն էր ան, եւ թերեւս դուրս պիտի գար, եւ ինք պիտի տեսնէր զայն: Պիտի տեսնէր անոր սպիտակ վայելուչ զգեստը, եւ պիտի տեսնէր անոր մաքուր կլոր դէմքը՝ հիանալի աչքերովն ու քիթովն ու շուրթներով եւ հիանալի թուխ մազերով: Տորիս Պարնգ: Թերեւս դուրս գար տունէն եւ խանութ երթար տուփ մը դեղձ կամ բան մը գնելու: Թերեւս խօսէր իրեն: Թերեւս ախորժեք իրմէ:

Երբ սկսաւ մթնել, միտքը դրաւ թէ ան դուրս պիտի չգար տունէն: Յետոյ միտքը դրաւ թէ թերեւս դուրս պիտի գար:

Սակայն դուրս չեկաւ ան, ուստի Բլէրընս ոտքի ելաւ, շատ խոնջ զգալով ինքզինք, եւ շփոթ, եւ սկսաւ քալել դէպի տուն: Գրեթէ տուն հասած էր երբ սկսաւ յիշել թէ բան մը մոռցած էր: Սկսաւ շատ դանդաղ քալել, եւ քիչ առ քիչ վերջիշեց — հեռու Մալակայի մէջ մեռնող ծեր կինը: Բժիշկ Կրէկըրի, սիւմէնթէ երկու առիւծներով պարտէզին տան մէջ գինով, եւ Համիլթըն շունը:

Շատ անօթի էր, շատ յոգնած, եւ շատ քնոտ, եւ բժիշկ Կրէկըրիի տունը, Պլէքսթըն պողոտային վրայ, շատ հեռու կը թուէր: Խորհեցաւ թէ պարտաւոր էր ետ դառնալ եւ ամբողջ ուժով վազել դէպի բժիշկ Կրէկըրիի տունը եւ վեց կամ եօթը գաւաթ ջուր նետել անոր դէմքին եւ կանչել Համիլթըն շունը եւ բժիշկը: Փորտին մէջ դնել եւ խոյանալ ճէֆ Ուիլիսի դեղարանը եւ առնել դեղը եւ ժամական քառասուն մղոն արագութեամբ բշլ խճուղին ի վար դէպի Մալակա՝ դատաւոր Օլսոնի տունը եւ դեղը տալ ծեր կնոջ եւ յաջորդ Գաւառային Մուցահանդէսը տեսնելու չափ երկար ատեն ողջ պահել զայն, բայց թերեւս արդէն իսկ մեռած էր ան, կամ թերեւս բժիշկ Կրէկըրի տունը չէր, թերեւս քաղաքին մէջ տեղ մըն էր՝ խմելու վրայ, կամ եթէ ծեր կինը չէր մեռած՝ թերեւս մեռած պիտի բլար մինչեւ որ բժիշկ Կրէկըրի հասնէր դեղին հետ Մալակայի տունը, եթէ բժիշկը տունն էր, եւ Բլէրընս այնքան յոգնած էր որ կը խորհէր թէ մեծ տարբերութիւն պիտի չընէր

եթէ բժիշկ Կրէկորի մէկ կամ երկու տարի եւս ողջ պահէր թեր կլինը. ան վստահօրէն պիտի մեռնէր մէկ կամ երկու տարիէն՝ ամէն պարագայի տակ, ուստի ետ չգարծաւ ու չվազեց դէպի Պէքսթըն պողոտայի տունը:

Ծեր կինը վստահօրէն պիտի մեռնէր մէկ կամ երկու տարիէն, ամէն պարագայի տակ:

Երերալով գնաց տուն եւ ընթրեց եւ ընթրիքէն անմիջապէս վերջ քնացաւ, եւ առտուն՝ այդ մասին ամէն ինչ մոռցած էր, յիշելով Տորիս Պարնզը, եւ շարունակեց չյիշել ամէն ինչ ա՛յդ մասին, եւ երեք ամիս վերջ հայրը ընտանիքը Մոսէսթօ փոխադրեց, հարիւր մղոն անդին՝ խճուղին ի վեր, եւ Քլէրընս Էքաֆ շարունակեց չյիշել Մալակայի ծեր կինը, եւ ատեն մը վերջ նոյնիսկ Տորիս Պարնզը մոռցաւ, եւ յետոյ Օգոստոսի մէջ օր մը, 1926ին, ութ տարի վերջ, երբ տասներութ տարեկան էր, վերյիշեց Տորիսը, եւ երեք երկվայրկեան վերջ վերյիշեց Մալակայի ծեր կինը, մեռնող, եւ գործածուած Աթիւտըպէյքըր մը քշելու վրայ էր ուսումնարանէն տուն, եւ ուղիղ անցաւ իր տան առջեւէն, եւ շարունակեց խճուղին ի վար, եւ երեք ժամ ետք միմեկէ ճիշդ առաջ՝ հասաւ հնօրեայ հայրենի քաղաքը եւ քշեց Մարիփոզա փողոցն ի վար, ձէֆ Ուիլլիսի դեղատարանը փնտռելով, եւ գտաւ զայն:

Ներս մտաւ, եւ ձէֆ կեցած էր վաճառասեղանին ետին, սոտայի ծորակին առետուրին հսկելու վրայ: Զէֆ հրճուեցաւ տեսնելով որ երիտասարդ մը ինքնաշարժ մը կը կեցնէ իր խաւովին առջեւ ու ներս կուգայ ու վաճառասեղանին առջեւ աթոռակի մը վրայ կը նստի:

«Ի՞նչ կը փափաքիր», ըսաւ ձէֆ:

«Ինչ որ կ'ուզեմ գիտնալ», ըսաւ Քլէրընս Էքաֆ. «սա է ան կրցա՞ւ տեսնել Գաւառային Ցուցահանդէսը»:

«Ո՞վ», ըսաւ ձէֆ:

«Դուք չէք յիշեր զիս», ըսաւ Քլէրընս: «Կը ցաւիմ որ չգացի բժիշկ Կրէկորիի տունը, Պէքսթըն պողոտային վրայ: Տունը որ սիմէնթէ երկու առիւծ ունէր յառաջամասի պարտէզին մէջ: Եւ վեց կամ եօթը գաւաթ պաղ ջուր նետել բժիշկին դէմքին՝ եթէ գինով ըլլար: Եւ ուշադրութիւն ընել Համիլթըն շունին: Կը յիշէ՞ք»:

ձէֆ ուշադրութեամբ մտածեց այդ մասին, դէմքը ծամա-
ծռելով:

«Օհ, այո», ըսաւ, «կը յիշեմ: Ատիկա տար, տասնընեց
տարի առաջ էր»:

«Ոչ», ըսաւ Քլէրընս, «ուի տարի առաջ էր»:

«Դատաւոր Օլսոնի մայրը», ըսաւ ձէֆ: «Կը յիշեմ: Ան-
շո՛ւշտ»:

«Կը ցաւիմ որ չգացի բժիշկ Կրէկըրիի տունը», ըսաւ Քլէ-
րընս: «Խիստ ամօթապարտ եմ ատոր համար: Բնաւ կրցա՛ւ
երթալ Դաւառային Ցուցահանդէսը տեսնելու: Բժիշկ Կրէկըրի
իւր ֆորտով եկա՞ւ եւ դեղը առա՛ւ եւ Մալակա գնա՞ց ու անոր
կեանքը ազատե՞ց: Ինչպէս վերջացաւ»:

«Անկենդան մեռած էր ան՝ դուք այս խանութէն դեռ չմեկ-
նած», ըսաւ ձէֆ Ուիլլիս: «Դիագնոնիյ Ֆիլտինկ յայտարարեց
թէ երեք օրէ ի վեր մեռած էր ան: Դատաւոր Օլսոնը Նափա
տարին, յիմարանոց: Պնդեցին թէ ծերութեան պատճառով
խենթեցեր էր, բայց եօթանասունէն շատ աւելի չէր: Որքան
գիտեմ, դեռ հոն է ան»:

«Ձեմ կարծեր որ դեղը որեւէ օգուտ պիտի ընէր կնոջ», ը-
սաւ Քլէրընս:

«Էհ, չեմ գիտեր», ըսաւ ձէֆ Ուիլլիս: «Դիագնոնիյ Ֆիլտինկ
պնդեց թէ երեք օրէ ի վեր մեռած էր ան, բայց դատաւոր Օլ-
սոն պնդեց թէ բնաւ ալ մեռած չէր ան: Պնդեց թէ ան կը
քնանար: Դիագնոնիյ Ֆիլտինկ բաւական չափազանցող մարդ
էր, եւ վստահ չեմ գիտեր թէ քիչ մը դեղ ամէն ինչ պիտի
չուղղէր»:

«Ինչ եղաւ բժիշկ Կրէկըրին», ըսաւ Քլէրընս, «բնաւ չգացի
բժիշկ Կրէկըրին»:

«Էհ, վերջերս ոչ ոք շատ չէ տեսած բժիշկ Կրէկըրին», ը-
սաւ ձէֆ: «Շատ դուրս չ'եկեր: Միայն տունը կը կենայ ու
կը խմէ»:

«Իսկ շո՛ւնը», ըսաւ Քլէրընս, «Համիլթըն»:

«Մօտ երեք տարի առաջ մեռաւ Համիլթըն», ըսաւ ձէֆ:

Երիտասարդը նայեցաւ հայելին վրայի ազդերուն եւ կար-
դաց նկարագրութիւնը այն սքանչելի բաներուն զորս ձէֆ
Ուիլլիս կը պատրաստէր սոտայի ծորակին առեւտուրին հա-
մար: Բաւական տխուր էր ամէն բանի համար, ցաւագին կա-

բոտ մը՝ անսահմանելի բանի մը հանդէպ, մեծ առանձնութիւն, մասամբ որովհետեւ զիշեր կ'ըլլար, մասամբ որովհետեւ չէր գիտեր թէ ինչ եղած էր Տորիս Պարնզ, մասամբ որովհետեւ ծեր կիներ երեք օրէ ի վեր մեռած էր եղեր ամէն պարագայի տակ, մասամբ որովհետեւ դատաւոր Օլսոն յիմարանոցն էր, մասամբ որովհետեւ բժիշկ Կրէկըրի այլեւս դուրս չէր ելլեր բայց եւ այնպէս, ըսաւ. «Ընկուզախառն մասնաւոր արեւալի շոքոլայէն պիտի ուզէի», եւ ձէմբ, տասներութ տարի սպասելէ վերջ, սկսաւ ցատկաւել, ապակեայ պնակներով, պողպատեակի շերտերով, եւ մանր դգայներով:

ՄԵՔՍԻԿԱՅԻՆԵՐԸ

Խուան Քապրալ մեքսիկացի մըն էր որ հօրեղբօրս քով կ'աշխատէր. որթատունկեր կը յօտէր: Աղբատ մարդ մըն էր, բայց ունէր շարք մը ստացուածքներ — իր կիներ՝ Քոնսուէլան, իր մանչերը՝ Փապլօն եւ Փանչօն, իր երեք աղջիկները, Ֆէտէրիքօ կաղ զարմիկը, չորս շուներ, կատու մը, կիթառ մը, հրացան մը, ծեր ձի մը, հին կառք մը, եւ շատ մը անօթիներ ու տապակներ:

Ագարակի բակին մէջ հօրեղբօրս հետ կը խօսէի այն առտուն ուր Խուան իր կառքով եկաւ համբէն, գործ ուզելու:

— Ի՞նչ է աս, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Մեքսիկացիներ, ըսի:

— Ինչէ՞ն գիտես, ըսաւ ան:

— Շուներէն, ըսի: Մեքսիկացիները ազնուական եւ պարզ ժողովուրդ մըն են: Անոնք երբեք այնքան աղքատ չեն ըլլար որ չկարենան շուներու վոհմակ մը պահել: Անոնք հնդիկներ են՝ ուրիշ ազնուական ցեղերու խառնուած:

— Ի՞նչ կ'ուզեն, ըսաւ ան:

— Գործ, ըսի: Իրենց սիրտը պիտի կոտրի եթէ ատիկա խոստովանին, բայց այդ է իրենց ուզածը:

— Ես օգնականի պէտք չունիմ, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Փոյթ պիտի չընեն անոնք, ըսի: Պիտի դառնան ու յաջորդ այգին երթան:

Կառքը ագարակին բակը մտաւ դանդաղօրէն. եւ Խուան Քապրալ բարի լոյս ըսաւ մեքսիկերէն: Buenos dias, amigos: Գէշ անգլիերէնով ըսաւ.

— Այս այգիին մէջ գործ կա՞յ զօրաւոր մեքսիկացիի մը համար:

— Ո՞վ է ան, ըսաւ հօրեղբայրս: («Օրինակի համար», ըսաւ ինծի):

— Ես, ըսաւ Խուան Քապրալ: Խուան Քապրալ:

— Խուան Քապրալ, ըսաւ հօրեղբայրս: Ոչ, գործ չկայ:

— Քանի՞ է վճարումը, ըսաւ Խուան:

— Ինչ ըսա՞ւ, ըսաւ հօրեղբայրս ինծի:

Գլանիկ մը վառեց, շփոթութիւնը վանելու համար:

— Կ'ուզէ գիտնալ թէ քանի է վճարումը, ըսի:

— Ո՞վ վճարումի խօսք ըրաւ, ըսաւ հօրեղբայրս: Որեւէ մէկը գործի առած չունիմ:

— Բայց եւ այնպէս, ան կ'ուզէ գիտնալ, ըսի: Գիտէ թէ որեւէ մէկը գործի առած չունիս:

Հօրեղբայրս ապշած էր:

— Լա՛ւ, ըսաւ, ճափոնցիներուն կը վճարեմ ժամական երեսուն սէնթ: Ագարակապաններէն շատերը քսան եւ քսանըհինգ սէնթ կը վճարեն:

— Վճարումը ժամական երեսուն սէնթ է, ըսի Խուանին:

— Այդ բաւարար չէ, ըսաւ մեքսիկացին: Բազմաթիւ բերաններ կան կերակրելիք, այս ձմեռ:

— Ի՞նչ կ'ըսէ, ըսաւ հօրեղբայրս:

Հօրեղբայրս բաւական ջղայնացած էր եւ չէր ուզեր Խուանի որեւէ մէկ ըսածը հասկնալ մինչեւ որ ես ալ չկրկնէի:

— Կ'ըսէ թէ երեսուն սէնթը չի բաւեր կերակրելու համար այն բոլոր բերանները զորս պէտք է կերակրէ այս ձմեռ, ըսի:

— Ո՞վ ունի կերակրելիք, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Կառքին մէջ եղողները, ըսի:

— Ո՞ւր պիտի բնակին, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Չեմ գիտեր, ըսի: Տեղ մը կը գտնեն հարկաւ:

Խուան Քապրալ չէր խօսեր: Իր շուներէն մէկը հօրեղբորս

մօտեցաւ եւ հօրեղբօրս ձեռքը լզեց: Հօրեղբայրս ցատքեց եւ շուրջը նայեցաւ ահաբեկ: «Ի՞նչ է աս», ըսաւ:

— Մեքսիկացիին շուներէն մէկն է, ըսի:

— Լաւ, հեռու տար ինձմէ, ըսաւ հօրեղբայրս:

Շունին ըսի որ կառք վերադառնայ եւ ան ըսածս ըրաւ:

Հօրեղբայրս նայեցաւ անոր ետեւէն: Ոչ միայն կը նայէր անոր ետեւէն, այլ կ'ուսումնասիրէր շունին երթալը:

— Սովորական շուն մըն է, ըսաւ: Ասոր պէս հարիւրաւորներ կան փողոցներուն մէջ:

— Ճիշդ է, ըսի:

— Այդ շունը փէնի մը չ'արժեր, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Փէնիէն բաւական պակաս իսկ չ'արժեր, ըսի: Երկու տոլար միասին տալով իսկ պիտի չկրնայինք ձեռքէ հանել այդ շունը:

— Երեք տոլար ալ տային միասին՝ պիտի չառնէի այդ շունը, ըսաւ հօրեղբայրս: Ի՞նչ կրնայ ընել: Կրնա՞յ նապաստակ կամ նման որեւէ բան բռնել:

— Ոչ, ըսի:

— Կրնա՞յ գողեր փախցնել, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Ոչ, ըսի: Պիտի երթար գողերու ձեռքերը լզէր ան:

— Լաւ. ի՞նչ բանի օգուտ ունի, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Ոչ մէկ օգուտ, ըսի ես:

— Ինչի՞ համար. կ'ուզեն այդպիսի շուներու խումբ մը պահել, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Անոնք մեքսիկացի են, ըսի: Պարզ մեքսիկացիներ:

— Կ'իմանամ թէ մեքսիկացիները բաւական գողութիւն կ'ընեն, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Կ'առնեն որեւէ բան որ արմատ չունի հողին մէջ, ըսի:

— Տասներեք բերան ունիմ կերակրելիք, առանց իմա հաշուելու, ըսաւ Սուան: Ժամական երեսուն սէնթը բաւարար չէ:

— Տասներեք բերան, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Անասուններն ալ կը հաշուէ, ըսի ես:

— Չեմ կարծեր թէ որթատունկ յօտել գիտէ, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Գիտե՞ս որթատունկ յօտել, ըսի Սուանի:

— Ոչ, սէնիոր, ըսաւ: Ես գինուոր եմ:

— Ինչ ըսա՞ւ, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Կ'ըսէ թէ ինք զինուոր է. ըսի:

— Պատերազմը վերջացած է, ըսաւ հօրեղբայրս:

Մեքսիկացիին հանեց հրացանը եւ ուսին բարձրացնելու վրայ էր զայն իբրեւ ապացուցում, երբ հօրեղբայրս նկատեց թէ ինչի՛ հետ կատակելու վրայ էր: Հօրեղբայրս ետիս ցատքեց:

— Ըսէ՛ որ վար առնէ այդ հրացանը, ըսաւ: Ձեմ ուզեր որ ոեւէ մեքսիկացի արկածով կրակէ իմ վրաս: Կը հաւատամ իրեն: Կը հաւատամ թէ զինուոր է: Ըսէ՛ իրեն որ վար առնէ այդ անիծեալ հրացանը: Վրաս պիտի կրակէ փաստելու համար թէ զինուոր է:

— Ոչ, պիտի չկրակէ, ըսի:

— Օգնականի պէտք չունիմ, ըսաւ հօրեղբայրս Խուան Քապրալի:

— Ժամական երեսուն սէնթ բաւարար չէ կերակրելու համար տասներեք բերան, առանց իմա հաշուելու, ըսաւ մեքսիկացիին:

Հրացանը վար առաւ, եւ հօրեղբայրս յանկարծ տեսաւ որ մեքսիկացի հինգ դեռատի դէմքեր կը նայէին իրեն: Գրեթէ կորսնցուց իր հաւասարակշռութիւնը:

— Ո՛վ են ասոնք, ըսաւ:

— Ասոնք տղաքն են, ըսի: Երկու մանչ եւ երեք աղջիկ:

— Ի՞նչ կ'ուզեն, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Լուրիս եւ ալիւր եւ աղ. ըսի: Շատ բան չեն ուզեր:

— Ըսէ՛ իրենց որ հեռանան, ըսաւ հօրեղբայրս: Որթատունկ յօտել չի գիտեր:

— Ոեւէ մէկը կրնայ սորվիլ որթատունկ յօտել, ըսի:

— Այգիս պիտի քանդէ, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Եւ գողնայ ամէն ինչ որ արմատ չունի հողին մէջ, ըսի:

— Ես ժամական տասը սէնթ աւելի կը վճարեմ քան ագարակապաններէն շատերը, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Կ'ըսէ թէ բաւարար չէ, ըսի:

— Լաւ, ըսաւ հօրեղբայրս, հարցուր թէ ո՛րքանը բաւարար է:

— Սէնիոր Քապրալ, ըսի մեքսիկացիին, ժամական երեսունը հինգ սէնթի համար կ'աշխատի՞ս: Հօրեղբայրս որեւէ օգնականի պէտք չունի, բայց կը համակրի բեզի:

— Ընտանիքիս եւ անասուններուն համար բնակարան մը մը ունի՞ք, ըսաւ մեքսիկացին:

— Այո, ըսի: Համետ է բայց հանգստաւէտ:

— Շատ գործ կա՞յ ընելիք, ըսաւ մեքսիկացին:

— Շատ քիչ, ըսի:

— Հաճելի՞ գործ է, ըսաւ մեքսիկացին:

— Հաճելի է եւ առողջարար, ըսի:

Սուան Քապրալ իջաւ կառքէն եւ հօրեղբորս մօտեցաւ: Հօրեղբայրս սաստիկ վախցաւ: Շունները կը քալէին մեքսիկացիին ետեւէն, եւ իր զաւակները արդէն չրջապատած էին հօրեղբայրս:

— Սէնիոր, ըսաւ մեքսիկացին հօրեղբորս, պիտի աշխատի՞մք ու այգիիդ մէջ:

— Կը պատուէք զիս, ըսաւ հօրեղբայրս:

Բոլորովին շփոթած էր: Պատճառը գլխաւորաբար շուներն էին, բայց նաեւ՝ մեքսիկացի հինգ մանուկները, եւ մեքսիկացիին վեհափառ ծնեւորը:

Վստահաբար, հրացանը չէ պատճառը: Հօրեղբայրս պիտի չթոյլատրէր որ աշխարհի վրայ որեւէ ոյժ ահաբեկէ զինք:

Կէսօրէ վերջ ժամը երեքի ատենները, մեքսիկացիները հաստատուած էին իրենց պզտիկ տան մէջ. եւ Փապլոյի եւ Փանչոյի եւ իր կաղ զարմիկին՝ Ֆէտէրիքոյի առջեւէն քալելով, Սուան Քապրալը տարի որթատունկի մը մօտ՝ յօտել սորվեցնելու համար: Բացատրեցի մկրատի իւրաքանչիւր հարուածին պատճառները: Որթատունկին ծնւը պահելու համար: Զօրաւոր պահելու համար զայն: Անոր թարմ ճիւղերուն թոյլ տալու համար որ աճին, բարձրանան դէպի արեւը: Եւ այլն: Որթատունկերու շարքն ի վար՝ անցայ յաջորդ որթատունկին: Իրեն յանձնեցի յօտիչ մկրատը եւ հարցուցի թէ պիտի չախորժէ՞ր որթատունկը յօտել փորձելէ: Շատ քաղաքավար եղաւ ան ու ըսաւ թէ հաճոյք մը պիտի ըլլար ատիկա: Մտածկոտ ու դանդաղօրէն կ'աշխատէր, իր տղոց ու կաղ զարմիկին բացատրելով — ինչպէս որ ես բացատրեի էի իրեն — մկրատի իւրաքանչիւր հարուածին պատճառները: Իր կաղ զարմիկը՝ Ֆէտէրիքօ, որ վաթսուներեք մարդ մըն էր, շատ տպաւորուած էր:

Թելադրեցի որ շարունակէ որթատունկեր յօտել մինչեւ մութ ատեն, եւ վերադարձայ հօրեղբորս, որ Ֆորտին ուղղա-

նիւին առջեւ նստած էր, երազկոտ:

— Ի՞նչպէս կ'երեւայ, ըսաւ:

— Սքանչելի, ըսի:

Քաղաք վերադարձանք ժամական վաթսունըվեց մղոն քշելով, կարծես հօրեղբայրս հեռանալ ուզէր սարսափազդու բանէ մը. եւ ամբողջ համբան ան չխօսեցաւ: Երբ վէնիթուրա պողոտան կը մտնէինք, ցուցահանդէսի գետնին մօտ, ան ըսաւ.

— Այդ չորս շուները միասին՝ մէկ փէննի չեն արժեր:

— Շուներուն համար չէ, ըսի: Մեքսիկացիներու մօայնութիւնը պարզապէս այդպէս է:

— Կարծեցի թէ այդ շունը պիտի խածնէր զիս, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Ոչ, ըսի: Պիտի չխորհէր իսկ այդ մասին: Նոյնիսկ եթէ հարուածէիր զայն: Անոր սիրտը սիրով լեցուն էր: Մեքսիկացիներուն պէս: Անոնց ըրած գողութիւնը երբեք մեծ բան մը չէ:

— Այդ տղեկները շատ առողջ կ'երեւային, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Անոնցմէ աւելի առողջը չի կրնար ըլլալ, ըսի:

— Ի՞նչ կ'ուտեն, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Լուրիա եւ մեքսիկեան հաց, ըսի: Բաներ՝ որոնք իբրեւ թէ լաւ չեն քեզի համար:

— Կը խորհի՞ս թէ երբեւէ պիտի սորվի որթատունկ յօտել, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Անշուշտ, ըսի:

— Չեմ կարծեր որ թրաքթորը գողնայ ու փախչի, այնպէս չէ, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Ոչ, ըսի, շատ ծանր է:

— Անցեալ տարի դրամ վնասեցի այդ այգիէն, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Գիտեմ ըսի: Նախորդ տարին ալ դրամ վնասեցիր անկէ:

— Այդ այգիէն դրամ վնասած եմ զայն գնելէս ի վեր, ըսաւ հօրեղբայրս: Ո՞վ է որ խաղող կ'ուզէ: Ո՞վ է որ չամիչ կ'ուզէ:

— Այս տարի տարբեր կրնայ ըլլալ, ըսի:

— Կը կարծե՞ս, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Կը խորհիմ թէ այս մեքսիկացին պիտի ընէ այդ հարտա-
րութիւնը, ըսի:

— Զարմանալի՜, ըսաւ հօրեղբայրս, ե՛ս ալ նոյն բանը խոր-
հելու վրայ էի: Եթէ այս ձմեռ կերակրէ այդ տասներեք բե-
րանները, իրենը չհաշուելով, այնքան զէշ պիտի չըլլայ այս
տարի:

— Անցեալ տարի մնասածէդ աւելի չես կրնար մնասել,
ըսի:

— Ճափոցիները աղէկ են, ըսաւ հօրեղբայրս, միայն թէ
անոնք մեքսիկացիներու մտայնութիւնը չունին:

— Ճափոցիները պիտի չխորհէին չորս հասարակ շուներ
պահելու մասին, ըսի:

— Պիտի վռնտէին շուները, ըսաւ հօրեղբայրս:

— Ժայռեր պիտի նետէին շուներուն, ըսի ես:

— Կարծեմ լաւ տարի մը պիտի ունենամ այս տարի, ըսաւ
հօրեղբայրս:

Այլեւս ոչինչ ըսինք մինչեւ մեր մուտքը քաղաքէն ներս:

Կ Ա Տ Ո Ւ Ն

«Կատու ունի՞ս դուն», հարցուց չմշկաւոր պզտիկ աղջիկը
այն մարդուն որ մայթին վրայ նոր տարածուած շաղախը կը
հարթէր:

«Մեծ խոշոր կատու մը ունիմ», ըսաւ մարդը, «եւ Միառւ
կ'ըսէ անիկա»:

Պզտիկ աղջիկը վար նայեցաւ մարդուն, որ ձեռքերուն եւ
ծունկերուն վրայ էր, եւ ձեփիչով արագօրէն կ'աշխատէր, կա-
կուղ շաղախին մակերեսը յղկելով: Աղջիկը խորհեցաւ թէ հը-
րաշալի էր խոշոր կատուն, եւ մարդուն մլաւելու կերպը իրա-
պէս սքանչելի էր: Մարդը կրնար ի՞նք ըլլալ խոշոր կատուն,
իր ձեռքերուն եւ ծունկերուն վրայ կեցած:

«Միառու», ըսաւ մարդը, «միառու», եւ գլուխը բարձրացուց՝ ողբազին կանկ մը արծակող կատուի մը պէս:

Չէր կատակեր: Այդ էր ամենէն աղուորը: Աղջիկը շատ ախորժեցաւ կատուէն:

Մարդը մայթին վրայ կ'աշխատէր առուուան ութէն ի վեր եւ հիմա շուրջ տասնուկէս էր: Երջակայքը լաւ էր, ովկիանոսին մօտ: Մաքուր տուններ, ամէնքը նմանօրինակ: Ամուսինները՝ գրասենեակի պաշտօնեաներ պզտիկ եկամուտներով, կիները՝ աղէկ տանտիկիներ եւ պրիճ խաղացողներ եւ ծայնասփիւռ ունկնդրողներ: Մարդը ամբողջ առտուն մաիկ ըրեր էր անկիւնի տան ծայնասփիւռը: Շիքակոյէն ճագի նուագախումբ մըն էր՝ սրամիտ ծանուցանողով մը: Բառերը յստակօրէն չէր կրնար լսել, բայց ծանուցանողին սրամիտ ըլլալը կրնար հասկնալ բառերը ըսելու կերպէն եւ ծայնին շեշտէն, սրամտութեան եղանակաւորումէն: Երաժշտութիւնը շատ աղուոր էր առտուան մէջ: Գիտէր թէ ծովն ալ շատ հեռու չէր, եւ կրնար հոտոտել զայն: Այստեղ աշխատանքը շատ կը սիրէր, որովհետեւ ինք Միշընէն էր, քաղաքին ներսէն, ուր տունները կից են իրարու եւ օդագուրկ, ա'յդ էր իր աշխարհը: Իր աշխատանքը միշտ քաղաքին մէջ եղած էր, ուր ահագին աղմուկ կար, ահագին անցուդարձ եւ ծուխ, եւ քարիւղի եւ փտած բաներու հոտ, խեղճ մարդիկ, բո'ւն քաղաքը, զոր այնքան լաւ կը ճանչնար: Հոս, Սանսէթի մէջ, տարբեր էր ամէն ինչ, եւ ինք խոր կ'ընչէր, հոտոտելով ծովն ու թարմ մարմանդները:

Տարիքով երիտասարդ չէր, բայց, ինչպէս աշխատաւորները, պարկեշտ, պարզ միտք մը ունէր եւ ազնիւ սիրտ, եւ իր մէջ կարողութիւնը կար պատանիի պէս վարուելու ամէն լաւ բանի հանդէպ որուն հանդիպէր իր ճամբուն վրայ:

Պզտիկ աղջկան ժամանումը եւ կատուի մասին հարցումը շատ երջանկացուցին զինք:

«Բարի՛ կատու մըն է», հարցուց պզտիկ աղջիկը:

«Բարի է երբեմն», ըսաւ մարդը, «իսկ երբեմն շատ չար է»:

«Ե'րբ քու կատուդ քարի կատու մըն է», հարցուց պզտիկ աղջիկը:

«Երբ մուկ մը բռնէ», ըսաւ մարդը:

«Ե'րբ չար է», հարցուց պզտիկ աղջիկը:

«Երբ չբռնէ», ըսաւ մարդը, ծովը հոտոտելով եւ երիտա-
սարդ ու երջանիկ զգալով ինքզինք:

Պզտիկ աղջիկը այս մասին մտածեց իրեն համար երկար
ժամանակ, տասը կամ տասներմէկ երկվայրկեան, մինչ մարդը,
ուրիշ հարցումի մը սպասելով, ըսաւ. «Միառու, միառու»:

«Կատուն ի՞նչպէս մուկ կը բռնէ», հարցուց պզտիկ աղ-
ջիկը:

«Էհ», ըսաւ մարդը, «նախ՝ կատուն կը պահուրտի: Յե-
տոյ՝ մուկը դուրս կուգայ: Յետոյ կատուն կը խոյանայ մու-
կին վրայ, իւ. այն ատեն երթաւ բարով մուկ»:

«Երթաւ բարով», ըսաւ պզտիկ աղջիկը:

«Երթաւ բարով», ըսաւ մարդը:

«Երթաւ բարով», ըսաւ պզտիկ աղջիկը:

«Անշուշտ», ըսաւ մարդը: «Կատուն կ'ուտէ մուկը»:

«Ցաւ կը պատճառէ», հարցուց պզտիկ աղջիկը:

«Կը խորհիմ թէ հարկաւ մուկին ցաւ կը պատճառէ», ըսաւ
մարդը: «Կատունին ցաւ չի պատճառեր, սակայն», ըսաւ: «Կա-
տուն կը սիրէ ատիկա: Միառու», ըսաւ:

Չմշկաւոր պզտիկ տղայ մը հասաւ եւ պզտիկ աղջկան քով
կանգ առաւ:

«Ի՞նչ կը շինես», հարցուց մարդուն:

«Մայթը կը նորոգեմ», ըսաւ մարդը:

«Խոշոր կատու մը ունի ան», ըսաւ պզտիկ աղջիկը պզտիկ
տղուն, «եւ կատուն մուկ կը բռնէ»:

«Ի՞նչ է անունը», հարցուց պզտիկ տղան:

«Վագր», ըսաւ մարդը:

«Միառու», ըսաւ պզտիկ աղջիկը:

«Շատ ճիշդ», ըսաւ մարդը: «Միառու, միառու»:

«Միառու», ըսաւ պզտիկ տղան:

Առանց ուրիշ խօսքի, պզտիկ տղան ու պզտիկ աղջիկը չը-
մըշկելով միասին հեռացան, միառու ըսելով:

Աշխատանքը գրեթէ վերջացած էր: Մարդը թարմ շաղա-
խի պզտիկ տարածութիւն մը յղկեց եւ կանգնեցաւ, դէպի
ծով նայելով, վայելելով մաքուր բոյրը: Իր գործիքները կտա-
ւէ տոպրակի մը մէջ դրաւ եւ մէկ տնաշարք քալեց հանրա-
կառք առնելու եւ քաղաք վերադառնալու համար: Երբ
պզտիկ տղան ու պզտիկ աղջիկը վերադարձան, ան մեկնած էր:

կեցցան, միասին նայելով անոր ըրած աղուոր գործին: Մայթը աղուոր էր ու մաքուր, առանց կոտրած մասերու:

«Ան ըրաւ ասիկա», ըսաւ պզտիկը: «Կատու ունեցող մարդը»:

«Դեռ կակուղ է», ըսաւ պզտիկ տղան: «Միառաւ»:

Ոստ մը առաւ մարմանդին վրայէն եւ այդ ոստով իր սկզբնատառերը փորագրեց թարմ շաղախին մէջ, Տ. Ռ. «Խնչ է է քու երկրորդ անունդ, էլլա՛» ըսաւ պզտիկ աղջկան:

«Հակըն», ըսաւ պզտիկ աղջիկը:

Պզտիկ տղան երկու սկզբնատառ եւս փորագրեց կակուղ շաղախին մէջ:

Իր սկզբնատառերը անկիւն մըն էին. եւ պզտիկ աղջկանները ուրիշ անկիւն մը:

Շատ յստակօրէն քանդակեց սկզբնատառերը:

Պզտիկ տղան խորհեցաւ թէ շատ աղուոր բան մըն էր՝ նոր մայթին կակուղ շաղախին մէջ իր սկզբնատառերը ունենալ էլլա Հակընի սկզբնատառերուն քով: Շուտով, շաղախը պիտի կարծրանար եւ իրենց սկզբնատառերը մայթին վրայ պիտի մնային առ յաւէտ: Խորհեցաւ թէ սքանչելի էր ասիկա: Շուտով, պիտի մեծնային եւ համալսարան աւարտէին եւ ինք հեռուն պիտի երթար, նիւ Եորք թերեւս, կամ թերեւս Եւրոպա, եւ ետ պիտի գար, եւ քայելով պիտի գար փողոցն ի վար ու յանկարծ կանգ առնէր անկիւնը ու տեսնէր իր սկզբնատառերը շաղախին մէջ, միշտ նո՛յն: Տ. Ռ., Տէյվիտ Ռոմիկ, ինքն իսկ: Եւ է. Հ., էլլա Հակըն, իր սիրած աղջիկը:

«Ան լաւ մարդ էր», ըսաւ պզտիկ աղջիկը:

«Գիտեմ», ըսաւ տղան:

Միասին կեցած էին իրենց չմուշկներով, նոր մայթին նայելով:

Պզտիկ տղան սկսաւ դարձեալ փորագրել թարմ շաղախին մէջ, նոր մայթին ճիշդ մէջտեղը:

Մէկ գիր փորագրեց, Մ, յետոյ պզտիկ աղջկան դարձաւ:

«Խնչպէս կը հեգես» «Միառաւ», ըսաւ:

«Միառաւ» ըսաւ պզտիկ աղջիկը: «Ձեմ գիտեր: Մի՛թէ բառ մըն է»:

«Հարկաւ բառ մըն է», ըսաւ պզտիկ տղան: «Միառաւ», ըսաւ՝ ջանալով երեւակայել թէ ի՞նչպէս կարելի էր գրել նման ձայն մը:

Չկրցաւ գրել, սակայն:

«Խնչ գրեմ», հարցուց պզտիկ աղջկան: «Ձեմ գիտեր միառու գրել, ո՛չ ալ դուն գիտես»:

Մ գիրը յղկեց իր մատներով, բայց շատ լաւ չէր թուեր, ուստի որոշեց նոր մայթին վրայ լաւագոյն տեղ մը բան մը գրել:

Կուգէր կատու ունեցող մարդը պահել իր յիշողութեան մէջ, որովհետեւ ճշմարտապէս գիտէր թէ շատ կարեւոր էր ասիկա, եւ պզտիկ աղջիկն ալ գիտէր:

Մէկ բառ փորագրեց. Կատուն. եւ ըսաւ. «Միառու»: Պզտիկ աղջիկն ալ ըսաւ. «Միառու». եւ ապա անոնք չմշկելով հեռացան միասին:

ԵՒՐՈՊԱ ԵԿՈՒՄԲԸ

1918ին, մին այն խաղարաններէն՝ ուր թերթեր ծախելու պատրուակով սովոր էի սլքտալ, Եւրոպա Ակումբն էր Թիւլար փողոցին վրայ, Սաութըն Փէսիֆիք երկաթուղիին միւս կողմը, Չինական ծառուղիին մօտ, չինական թաղամասին մէջ:

Եւրոպա Ակումբը իբրեւ թէ խաղարան էր, բայց իրականին մէջ ուրիշ բան չէր ալ վայր մը ուր անդրամ մարդիկ կը նստէին ու կը խօսէին, եւ պատերազմի ընթացքին ես սովոր էի մինչեւ չինական թաղամասը քալել եւ այդ վայրը այցելել: Աշխարհի ամենատգեղ մարդիկը կը սլքտային Եւրոպա Ակումբին մէջ 1918ին: Իտալացիներ, յոյներ, խափշիկներ, չինացիներ, հափոնցիներ, հնդիկներ, ռուսեր, եւ ամերիկացիներ: Ամէն տեսակի ամերիկացիներ, խոշորակազմ անրան հնդիկներէ եւ տրտում նայուածքով մերսիկացիներէ մինչեւ թէքսասցի անպէտ խաղամուկներ:

Այդ վայրը լի էր սեղաններով ու աթոռներով ու թքամաններով: Ինքնագործ դաշնակ մը կար անկիւն մը, ըմպելարան մը՝ ետեւի պատին երկայնքը, եւ հայելիին վերեւ կար իւզակարը մարդու մը որ Վուտրօ Ուիլսընի կը նմանէր քիչ մը: Խո-

շոր իւղանկար մըն էր, անկասկած՝ գործը դատարկապօրտի մը որ զայն նկարներ էր խմիչքի փոխարէն:

Վայրը նեխած էր: Օդը ապականած էր բազմաթիւ մարդերու վատնած ժամերէն, եւ ամէն անգամ որ հոնկէ ներս կը մտնէի թեւիս տակ երկվիցեակ մը լրագիր բռնած՝ սովոր էի երեւակայել փորձել թէ ի՞նչ բան զանոնք հոն կը պահէր: Սովոր էի երեւակայել թէ անկիւնի լուռ ինրնագործ դաշնակն էր թերեւս: Թերեւս կը սպասէին որ շոռայ մէկը երեւան գայ ու հինգ սէնթ ձգէ գործիքին մէջ: Մարդիկը թերեւս երաժշտութեան կը սպասէին, կամ թերեւս խոշոր իւղանկարն էր Վուտրոյ Ուիլսոնի՝ զէշ տարիներու մեծ մարդուն: Թերեւս իրենց մէջ գտնուող անբան ոյժն էր դարաւոր, որ կը բաղձար դեռ դարեր ալ տեսել: Թերեւս ոչինչ էր:

Օր մը, Սուրբ անուն պգտիկ ճափոնցին խոշոր ճանճ մը կլլեց:

Շատ մեղամաղձոտ երեսոյթով մարդ մըն էր ան: Սլքտացող ամէն ճափոնցի մեղամաղձոտ երեսոյթ կ'ունենայ որովհետեւ այդ ցնդին նկարագրին մէջ չէ սլքտալ: Ան զգուած էր ամէն բանէ, եւ ոչ որ կ'ուզէր իրեն բարեկամ ըլլալ: Փորձեր էր մտերմանալ տխրօրէն սլքտացող իր հայրենակիցներուն հետ, բայց անոնք չէին ուզեր իրեն հետ գործ ունենալ: Փորձեր էր խափշկներուն հետ խնդալ, բայց չէր կրնար այդ կերպ խնդալ, եւ անոնք չէին սիրեր աններդաշնակութիւնը անոր ծիծաղին, որ կը խառնուէր իրենց բրբիջներուն: Պոռալով կը հեռացնէին զայն ամէն անգամ որ փորձէր իրենց հետ խնդալ: Փորձեր էր բարեկամ ըլլալ հնդկներուն եւ մեքսիկացիներուն հետ: Բայց ոչ ոք կ'ուզէր իրեն բարեկամ ըլլալ, ուստի կը համակերպէր եւ անկիւն մը կը նստէր:

Օգոստոսի մէջ օր մը, Սուրբ նկատեց թէ սրահին մէջ ամէն որ ուշադրութիւն կ'ընէր ճանճերուն: Ձէին նեղուեր. միայն ուշադրութիւն կ'ընէին: Սրահին մէջ օդը շատ տաք էր եւ շատ հանդարտ, եւ խոշոր ճանճերը կը թռչկոտէին ու քիթերու վրայ կը հանգչէին ու ճանճերու ըրած ձայնը կ'ընէին: Սուրբ կանգնեցաւ իր աթոռէն եւ ձեռքը շարժեց դէպի գոյգ մը ճանճ ու ոչ իսկ հատ մը բռնեց: Ամէն որ նկատեց զինք: Ձեռքը շարժեց դէպի ուրիշ խումբ մը ճանճեր եւ այս անգամ հատ մը բռնեց: Ճանճը կատղեր էր ու կը փորձէր խոյս տալ, բարձրածայն բզզալով: Բայց Սուրբ բռնած էր զայն թեւերէն

Յետոյ կլկեց զայն:

Իր հայրենակիցները մօտեցան իրեն և մեծ արժանաւորութեամբ ու մեծ լրջութեամբ ճափոներէն խօսեցան իրեն: Կը թուէր թէ կ'ուզէին գիտնալ ինչո՞ւ ան կլկեր էր ճանճը: Անոնց ըսաւ թէ ճանճը կլկեր էր որովհետեւ պիտի խենթենար անգործ սլքտալէն: Իր հայրենակիցները շատ տակնուվրայ եղան եւ միանգամայն շատ հպարտ: Նախ խորհեցան թէ ցուցամուլութիւն կ'ընէր: Աշխարհի վրայ կատարելիք աշխատանք չունէր ինք, ըսաւ ան տխրօրէն: Հարցուցին թէ ի՞նչ աշխատանք կը բաղձար կատարել, եւ ան ըսաւ թէ կ'ուզէր ելակ տնկել ու խնամել: Ըսին թէ ելակ մշակելու եղանակը շատոնց անցած էր: Ան ըսաւ թէ գիտէր ատիկա:

Իր հայրենակիցները միւս դատարկապորտներուն ըսին ինչու Սուբի կլկեր էր ճանճը:

Պատերազմին վերջին օրերուն ընթացքին, շարաթներ ամբողջ, Եւրոպա Ակումբի դատարկապորտները խօսեցան Սուբիի եւ իր կլլած ճանճին մասին: Երբեմն խենթի տեղ կը դնէին զայն եւ երբեմն հերոսի:

Նախ քան պատերազմին վերջաւորութիւնը, Սուբի չորս ճանճ կլկեց, Ես տեսայ առաջինը եւ վերջինը կլկելը: Խափշիկները ինծ պատմեցին միւսներուն մասին: Ըսին թէ ան կը սիրէր ճանճերը: Սուբիի եւ ճանճերուն վրայ խնդալէն պայթեցան:

Շատ մելամաղձոտ երեւոյթով մարդ մըն էր ան:

Դատարկապորտները համբրութեամբ սպասեցին, եւ վերջապէս պատերազմը աւարտեցաւ:

Երբ մեր քաղաքի զինուորները վերադարձան պատերազմէն, Եւրոպա Ակումբը ծախուեցաւ զինուորի մը որ դուրս նետեց դատարկապորտները եւ վայրը կարգի դրաւ: Զինուորը ինք դրամ կը ձգէր փիանուլային գործիքին մէջ, եւ ամէն անգամ որ հոնկէ ներս կը մտնէի՝ երաժշտութիւն կը լսէի: Մարդիկ նստած կ'ըլլային սեղաններուն շուրջ, իրապէս խաղալով, դրամով: Ըմպելարանին առջեւ՝ խմող մարդիկ կ'ըլլային: Ամէն ինչ հակաօրինական էր եւայլն, բայց զինուորը չարքաշ մարդ էր եւ բոլոր հնարքները գիտէր: Իր լաւագոյն բարեկամները ոտտիկաններ էին:

Փետրուարի մէջ յետմիջօրէ մը, երբ Եւրոպա Ակումբն էի,

տեսայ որ Սուրի ներս մտաւ եւ խմիչք մը գնեց: Գարշեց աւ
եւ խմիչքը կուլ տալէ վերջ ճանճ մը բռնեց ու կլլեց: Զինուո-
րը գրեթէ զլուխը կորսնցուց երբ տեսաւ Սուրիի ճանճ կլլելը:
Զախ ձեռքով բռնեց Սուրիի վիզէն եւ աջ ձեռքով անոր տա-
րատին յետսամասէն ու մինչեւ փողոց տարաւ զայն:

Պզտիկ ճափոնցին հեռացաւ առանց ետին դառնալու:

Զինուորը ետ եկաւ ու հինգ սէնթ մը եւս ձգեց փխանդա-
յին մէջ:

Յետոյ ետին դարձաւ ու զիս տեսաւ:

Կ'ուզեմ որ, խեղճ անիծած, դո՛ւրս կորսուիս հոսկէ, եւ
դո՛ւրսը մնաս, ըսաւ:

Վ Ի Պ Ե Ր Գ

Պիտի նախընտրէիք ա՛յս կողմ նստիլ թէ պիտի նախընտը-
րէիք միւս կողմ նստիլ, ըսաւ կարմիր գդակաւորը:

Հը՞, ըսաւ երիտասարդը:

Այս կողմը լա՞ւ է, ըսաւ կարմիր գդակաւորը:

Օհ, ըսաւ երիտասարդը: Անշուշտ:

Տասը սէնթնոց մը տուաւ կարմիր գդակաւորին: Կարմիր
գդակաւորը ընդունեց պզտիկ բարակ դրամը եւ երիտասարդին
վերարկուն ծալլեց ու նստարանին վրայ գետնդեց:

Կարգ մը մարդիկ մէկ կողմը կը սիրեն, ըսաւ, իսկ ուրիշներ
միւս կողմը կը սիրեն:

Ի՞նչ, ըսաւ երիտասարդը:

Կարմիր գդակաւորը չէր գիտեր թէ մանրամասնութիւննե-
րու մէջ մտնելո՞ւ էր այն մասին, թէ կարգ մը մարդիկ՝ վար-
ժուած ըլլալով՝ բնականօրէն մէջ որոշ բաներ կը նախընտրեն
երբ շոգեկառքէն դուրս կը նային մէկ կողմէն, իսկ ուրիշներ
կ'ուզեն բնականօրէն երկու կողմերն ալ ունենալ երթի եւ դարձի
ժամանակ երթի ժամանակ մէկ կողմը նախընտրելով, սովո-

րարար ստուերոտ կողմը, բայց կարգ մը պարագաներու՝ հակառակը — երբ տիկին մը կը սիրէ արեւու լոյսը կամ կարդացած է թէ առողջարար է ան —, եւ դարձի ժամանակ միւս կողմը նախընտրելով. բայց երեւակայեց թէ չափազանց երկար ժամանակ պիտի առնէր ամէն ինչ քացատրել, մանաւանդ նկատի ունենալով այն իրողութիւնը, որ ինքզինք իրապէս լաւ չէր զգար եւ ամբողջ առաւօտուն չէր կրցած գործել ամէն մարդու հետ սիրով ըլլալու տպաւորութիւնը որ այնքան հաճելի էր իրեն:

Ըսել կ'ուզեմ թէ, ըսաւ, որեւէ մէկուն ուզածէն աւելի չէ, կարծեմ:

Կարմիր գդակաւորը խորհեցաւ թէ երիտասարդը գրագիր մըն էր որ կիրակնօրեայ պզտիկ արծակուրդի մը կ'երթար, շոգեկառք նստելով մեծ քաղաքէ մը դէպի պզտիկ քաղաք մը, նոյն օրը երթալու եւ գալու համար, բայց ինչ որ չէր ըմբռներ այն էր թէ ինչո՞ւ երիտասարդը ա'յնքան կորսուած կը թուէր կամ, ինչպէս կ'ըսեն, աշխարհին հանդէպ անտարբեր: Տղան դեռատի էր, թերեւս ո'չ համալսարանական մը, աւելի հաւանաբար՝ տղայ մը որ ուսումնարան աւարտած էր եւ տեղ մը գործ գտած, թերեւս քանկերեք տարեկան, եւ թերեւս սիրահարուած: Ամէն պարագայի տակ, խորհեցաւ կարմիր գդակաւորը, երիտասարդը կը թուէր ըլլալ մէկը՝ որ որեւէ պահու կրնար սիրահարուիլ, առանց շատ թախանձանքի: Ան ունէր տխուր կամ երագկոտ նայուածքը զոր կ'ունենայ զօրութեանական պաշտոն'ըր կակուղ ու գունագեղ հագուստով եւ ողորկ մորթով բանի մը:

Երիտասարդը գրեթէ բուռն զարթում մը ունեցաւ, որ համարեայ թէ տակնուվրայ բրաւ կարմիր գդակաւորը:

Օհ, ըսաւ, երազանքի մէջ էի:

Աջ ձեռքի մատները շարժեց գլխուն մօտ կամ հոն ուր մարդիկ կ'երեւակայեն թէ մարդ կ'երագէ:

Բաշխիշ տուի՞, ըսաւ:

Կարմիր գդակաւորը շփոթեցաւ:

Այո, պարոն, ըսաւ:

Երիտասարդը իր ծախ ձեռքին մատները շարժեց դէմքին առջեւ:

Շատ յաճախ կը մոռնամ բրածս, ըսաւ, մինչեւ շատ վերջ — երբեմն տարիներ վերջ: Կրնամ հարցնել թէ քանի տուի:

Կարմիր գդակաւորը բնաւ չէր ըմբռներ եղածը: Եթէ ե-

երիտասարդը կ'ուզէր զուարճանալ կամ կը փորձէր տեսակ մը կողոպուտ ընել, բոլորովին անօգուտ էր որովհետեւ կարմիր գդակաւորը երէկ չէր ծնած: Երիտասարդը տասը սէնթ տուած էր իրենն եւ եթէ երիտասարդը ելլէր յաւակնելու թէ ճինգ տողարնոց ոսկեղրամի պէս ծիծաղաշարժ դրամ մը տուած էր կարմիր գդակաւորին, կարմիր գդակաւորը պարզապէս պիտի պաշտպանէր ինքզինք ու ըսէր. Այս է ձեր ամբողջ տուածը — այս տասը սէնթը:

Տասը սէնթ տուիք ինծի, ըսաւ:

Կը ցաւիմ, ըսաւ երիտասարդը: Ահա՛:

Ուրիշ տասը սէնթնոց մըն ալ տուաւ կարմիր գդակաւորին:

Շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ կարմիր գդակաւորը:

Քան մը կ'ըսէիք երբ նրբանցքէն կուգայինք, ըսաւ երիտասարդը:

Կարեւոր ոչինչ, ըսաւ կարմիր գդակաւորը: Կ'ըսէի միայն թէ ինչպէս կարգ մը անձեր կը սիրեն մէկ կողմ նստիլ իսկ ուրիշներ միւս կողմ:

Օհ, ըսաւ երիտասարդը: Այս կողմը լա՞ւ է:

Այո, լաւ է, ըսաւ կարմիր գդակաւորը: Եթէ անշուշտ չէք նախընտրեր արեւ չունենալ:

Ոչ, ըսաւ երիտասարդը, կ'ախորժիմ արեւէն:

Սքանչելի ալ օր է, ըսաւ կարմիր գդակաւորը:

Երիտասարդը պատուհանէն դուրս նայեցաւ, կարծես օրուան: Տեսանելի ուրիշ բան չկար այլ միայն կառախումբեր, բայց պատուհանէն դուրս կը նայէր այնպէս՝ իբրեւ թէ նայէր տեսնելու համար թէ ի՞նչքան սքանչելի օր մըն էր:

Արեւը ներս չի գար հոս որովհետեւ երդիք կայ, ըսաւ կարմիր գդակաւորը, բայց հազիւ հոսկէ դուրս բացին ելլէք՝ առատ արեւ պիտի ունենաք: Քալիֆօրնիացիներէն շատերը ձանձրացած են արեւէն եւ միւս կողմ կը նստին: Դուք՝ Նիւ Եորքէն:

Երիտասարդին վրայ ոչինչ կար որ թելադրէր թէ Նիւ Եորքէն էր ան կամ, ինչ կը վերաբերի ատոր, որեւէ ուրիշ տեղէ, բայց կարմիր գդակաւորը ինքնիրեն հարց կուտար թէ ուրկէ՞ էր երիտասարդը, ուստի հարցուցեր էր:

Ոչ, ըսաւ երիտասարդը, երբեք Քալիֆօրնիայէն դուրս չեմ ելած:

Կարմիր գդակաւորը չէր աճապարհեր, թէեւ ահագին շարժում կար ամենուրեք, մարդիկ կը դիզուէին կառքին մէջ, ուրիշ կարմիր գդակաւորներ կը վազվզէին, պայուսակներ բերելով եւ փութով հեռանալով: Բայց եւ այնպէս, ան կը յամենար ու խօսակցութիւնը կը շարունակէր: Անցքին միւս կողմը աղջիկ մը կար, որ մտիկ կ'ընէր խօսակցութիւնը, եւ կարմիր գդակաւորը կը խորհէր թէ ինք եւ երիտասարդը կը տպաւորէին զայն, այսպէս կամ այնպէս: Աղուոր խօսակցութիւն էր, լաւագոյն տրամադրութեամբ, եւ թէեւ ընդմէջ կեանքի տարբեր կայաններու մէջ զտնուող մարդերու՝ ի՞նչ այն եղբայրական զգացումով որ կը յատկանշէ արեւմուտքի ամերիկացիներն ու ամերիկացիները ընդհանրապէս:

Ես ալ երբեք դուրս չեմ ելած Քալիֆորնիայէն, ըսաւ կարմիր գդակաւորը:

Պիտի կարծուէր թէ բաւական շատ ճամբորդելու առիթ ունեցած էք, ըսաւ երիտասարդը:

Այո, պիտի կարծուէր, ինչ կը վերաբերի ատոր, ըսաւ կարմիր գդակաւորը: Շոգեկառքերու վրայ կ'աշխատիմ, կամ գոնէ անոնց մօտ, հոն կը մտնեմ ու կ'ելեմ կեանքիս մեծագոյն մասին ընթացքին՝ տասնեւութ տարեկանէս ի վեր, որ երեսուն տարի առաջ էր. բայց ճշմարիտ է, այս նահանգին սահմաններէն դուրս չեմ դրած ոտքս:

Բաւական մեծ թիւով ճամբորդողներու հանդիպած եմ սակայն, յարեց:

Գէշ պիտի չըլլար եթէ օր մը Նիւ Եորք երթայի, ըսաւ երիտասարդը:

Ձեզի պէս երիտասարդ մը չեմ այպաներ Նիւ Եորք երթալ ուզելուն ճամար, ըսաւ կարմիր գդակաւորը: Նիւ Եորք հարկաւ հետաքրքրական տեղ մը ըլլալու է, այդ կողմերը:

Աշխարհի մեծագոյն քաղաքը, ըսաւ երիտասարդը:

Վստահօրէն այդպէս է, ըսաւ կարմիր գդակաւորը, յետոյ երթալու պէս ըրաւ, ինքզինք մղելու պէս, ահագին ափսոսանքով բաժնուելով:

Էհ, ըսաւ, հաճելի ճամբորդութիւն'ն ընէք:

Շնորհակալութիւն, ըսաւ երիտասարդը:

Կարմիր գդակաւորը իջաւ կառքէն: Երիտասարդը պատուհանէն դուրս նայեցաւ եւ ապա ետին դարձաւ ճիշդ ժամանակին՝ նկատելու համար որ անցքին միւս կողմի աղջիկը իրեն

կը նայէր ու արագօրէն անդին կը դարձնէր գլուխը. եւ ինք ալ, զայն նեղը չծգելու համար՝ արագօրէն դարձնալ անդին դարձուց գլուխը, այնպէս որ զրեթէ քան մը պատահեցաւ իր վիզին: Գրեթէ վայրկենաբար իր գլուխը վերադարձուց նախկին տեղը, պատուհանին մօտ, դուրս նայեցաւ, եւ սաստիկ փափարք մը զգաց դարձնալ նայելու աղջկան եւ միանգամայն զգաց հրաշալի նշանակութիւնը վերջապէս ճամբորդութիւններու ձեռնարկելուն, մէկէ աւելի տեսակէտներով, օրինակ՝ այս աղջկան պէս անձերու հանդիպիլ եւ անոնցմէ մէկուն հետ ամուսնանալ եւ հաստատուիլ տեղ մը տան մը մէջ եւ, նախընտրաբար բաւական ժամանակ վերջ, երկու կամ երեք զաւակ ունենալ:

Դարձնալ աղջկան չնայեցա՛ւ, սակայն, մինչեւ որոշ առնել, բայց շարունակեց նայելու սաստիկ փափարք զգալ, այնպէս որ երբ ի վերջոյ նայեցաւ անոր՝ շփոթեցաւ ու շառագունեցաւ ու թուրք կլկեց ու սաստիկ փորձեց ժպտիլ բայց չյաջողեցաւ բոլորովին: Աղջիկն ալ բոլորին չէր յաջողեր ժպտիլ:

Ասիկա պատահեցաւ աւելի քան տասը վայրեան միասին ճամբորդելէ վերջ. շոգեկառքը բլուրներու միջեւ կը թաւալէր եւ հաճելի կերպով կը ճռնէր եւ ամէն ինչ ամենուրեք հաճելի կը դարձնէր ու լի հրաշալի կարողութիւններով — ինչպէս՝ վիպերգով եւ բաւական շատ գուարթութեամբ եւ հաճոյակատար քնականութեամբ — մասնաւորաբար ինչ կը վերարերէր իր հանդիպումին այս աղջկան եւ րնկերական ու հաճելի ըլլալու եւ քիչ առ քիչ նանչնալու զայն եւ սիրահարուելու:

Մօտ եօթը վայրկեան եւս վերջ անոնք դարձնալ տեսան զիրար, եւ ապա դարձնալ՝ չորս վայրկեան վերջ, եւ ապա անոնք զիրար տեսան աւելի անշարժօրէն՝ իրրեւ թէ միւս կողմի քնանկարը դիտելով, եւ ապա անոնք շարունակեցին զիրար անշարժօրէն տեսնել երկար ժամանակ, քնանկարը դիտելով:

Ի վերջոյ երիտասարդը ըսաւ. Նիւ Յորքէ՞ն էք դուք:

Ձէր գիտեր թէ ի՞նչ կ'ըսէր: Ինքզինք անմիտ կը զգար, ու տարբեր՝ շարժանկարներու այն երիտասարդներէն որոնք այսպիսի բաներ կ'ընեն շոգեկառ քի մէջ:

Այո, ըսաւ աղջիկը:

Ի՞նչ, ըսաւ երիտասարդը:

Չհարցուցի՞ր թէ Նիւ Նորքէ՞ն էի, ըսաւ աղջիկը:

Օհ, ըսաւ երիտասարդը: Այո, հարցուցի:

Հաւ, ըսաւ աղջիկը, Նիւ Եորքէն ե՛մ:

Ձէի գիտեր թէ Նիւ Եորքէն էիք, ըսաւ երիտասարդը:

Դիտեմ թէ չէիք գիտեր, ըսաւ աղջիկը:

Երիտասարդը սաստիկ ճիգ թափեց ժպտելու համար այն պէս՝ ինչպէս ժապաւէններուն մէջ կը ժպտին:

Ի՞նչպէս գիտէիք, ըսաւ:

Օ՛հ, չեմ գիտեր, ըսաւ աղջիկը: Սաքրամէնթօ կ'երթաք:

Այո, ըսաւ երիտասարդը: Դո՛ւք ալ:

Այո, ըսաւ աղջիկը:

Ի՞նչ կ'ընէք ձեր բնակավայրէն այսքան հեռու, ըսաւ երիտասարդը:

Նիւ Եորք բնակավայրս չէ, ըսաւ աղջիկը: Հոն ծնած եմ, բայց Սան Ֆրանսիսքօ ապրած եմ կեանքիս մեծագոյն մասը:

Ես ալ՝ ի՛մ կեանքիս մեծագոյն մասը հոն ապրած եմ, ըսաւ երիտասարդը: Իրականին մէջ, ամբողջ կեանքս:

Ես ալ իմ ամբողջ կեանքս Սան Ֆրանսիսքօ ապրած եմ իրապէս, ըսաւ աղջիկը, միակ կարելի բացառութիւնը՝ Նիւ Եորքի այդ քանի մը ամիսները ըլլալով:

Ա՛յդքան միայն ապրած էք Նիւ Եորք, ըսաւ երիտասարդը:

Այո, ըսաւ աղջիկը, միայն այդ առաջին հինգ ամիսները՝ Նիւ Եորքի մէջ ծնելէս անմիջապէս վերջ:

Ես Սան Ֆրանսիսքօ ծնած եմ, ըսաւ երիտասարդը: Այս երկու նստարաններուն վրայ շատ տեղ կայ, ըսաւ մեծ ճիգով: Պիտի չուզէ՞իք այս կողմ նստիլ եւ արեւ ունենալ:

Շատ լաւ, ըսաւ աղջիկը:

Անցքէն անցաւ եւ երիտասարդին դիմաց նստաւ:

Պարզապէս խորհեցայ որ Սաքրամէնթօ երթամ կիրակնօրեայ մասնաւոր սակով, ըսաւ երիտասարդը:

Երեք անգամ գացած եմ Սաքրամէնթօ, ըսաւ աղջիկը:

Երիտասարդը սկսաւ շատ երջանիկ զգալ ինքզինք: Արեւը զօրաւոր էր ու ջերմ, եւ աղջիկը հրաշայի էր: Բացի այն պարագայէն որ գէշ կերպով կը սխալէր, կամ գործէ վտարուէր Երկուշաբթի, կամ Ամերիկա պատերազմի մտնէր ու ինք ստիպուէր զինուոր ըլլալ ու մեկնիլ ու սպաննուիլ առանց լաւ պատճառի մը, այն նախազգացումն ունէր թէ գործի պիտի երթար ու աղջկան ծանօթանար ու ամուսնանար անոր հետ ու տուն կազմէր:

Արեւուն մէջ ընկողմանեցաւ, մինչ շոգեկառքը ճոնչելով
կը սահէր, եւ վիպայնօրէն նայեցաւ աղջկան, պատրաստուելով
վիպերգին:

ՀՈԳԵԿԱՌ-ՔԵՐԸ

Ժամերով սովոր էր կենալ պատուհանին առջեւ, անքթիթ
նայելով, աւելի քուն քան արթուն, ամէն ինչ մոռցած, խորապէս
խռոված՝ անտուն ըլլալու զգացումէ մը որ աւելի տխրատիթ էր
այն պատճառով որ ինք իր քնագաւառին մէջ եւ հիմա — այն
տաքուկ հովիտին մէջ ուր աշխարհ էր եկեր, եւ ուր ապրեր
էր իր կեանքին առաջին տասնեւեօթը տարիները: Հիմա չորս
ամիս կ'ընէր տուն դառնալուն, Յունիսէն մինչեւ Սեպտեմբեր,
եւ տակաւին անտուն էր ան, հակառակ ամառնային բարե-
խառնութեան որ կատարեալ էր. հակառակ իր յիշած տեղե-
րուն զորս հաճոյալի էր տեսնել. հակառակ հնօրեայ դէմքե-
րուն որոնք՝ թէեւ ժամանակին ընդմէջէն շատ համրորդած՝
էապէս անփոփոխ մնացած էին. հակառակ նոյնիսկ ամառնա-
յին երկինքին, օրին ու զիշերին, ամառնային բոյրերուն՝ զորս
իր ճամբորդութիւններուն ընթացքին երբեք չէր մոռցած, եւ
զորս երբ առաջին անգամ վերաշնչեց իր սրտէն ու հոգիէն
ներս՝ իր սիրտը խնդաց ու իր հոգին կայտուեց. հակառակ նոյն-
իսկ անհեթեթ քաղաքին անհեթեթ ծայրերուն — ցնցուղին ջու-
րը՝ խեղճուկ մարմանդին վրայ, եզրիպտացորենի կառքին սու-
լիչը, փողոցներուն ծայրը, առտուն, ճիշդ կէս օրին, եւ իրիկուան
գազաթնակէտին. եւ յետոյ՝ երբ մարդիկը տուն գացած ըլլա-
յին ու փողոցները ցուրտ ու թափուր դարձած՝ տակաւին ան-
տուն կ'ըլլար ինք, հակառակ քառսային ու յաճախ ծիծաղելի
ներկայութեանը քնագաւառին՝ ժամանակի ու վայրի իւրա-
քանչիւր բեկորի մէջ իր շուրջ եւ իր մէջ, եւ այս անոք վիճակն

էր որ յառաջ բերած էր իր ներքին խոր մոլորանքն ու շփոթը, իր ոգեկան ցրտածութիւնը, իր երազամոլութիւնը, աշխատելու իր անկարողութիւնը:

Մանուկը աշխարհէն դարձեր էր իր քնազաւառը՝ դարձեալ մանուկ քլլալու համար. մանուկը բացեր էր իր քնազաւառի տան դուռը, ու մտեր, ու երկնցեր տան անկողինին՝ վրայ, ու քնացեր, ու արթնցեր, ու դեռ անտուն էր: Բնազաւառը քնազաւառ չէր: Հոն էր ինք. ամէն ինչ տեղն էր, եւ սակայն օտարական մըն էր ինք: Առանձին էր: Եւ քիչ առ քիչ խորունկ լռութիւն մը պատած էր իր հոգին, այնպէս որ երբ կը քնանար՝ քուն չէր, եւ երբ կ'արթննար՝ արթնութիւն չէր: Եւ իրեն համար շատ դժուար կ'ըլլար խօսիլ քլլա՛յ քաղաքի մարդերուն հետ — ինչ որ սովորականին մէջ աշխարհի ամենադիւրին բանը պիտի ըլլար իրեն համար —, քլլա՛յ իր գործին ընդմէջէն, իր նկարներով. ոչ մէկ բառ կը գտնէր՝ քաղաքին մէջ տեւէ մէկուն. եւ ո՛չ մէկ իմաստալի լռութիւն կամ սպասում կամ ճշգրտութիւն կամ ճշդութիւն կամ մաքրութիւն, իր նկարներուն մէջ արտայայտելիք: Երեկոյեան դուրս կ'ելլէր եւ շուրջը մէկը կը փնտռէր խօսելու, եւ շատ ժամեր վերջ, քալելէ, սըրճարանները նստելէ ու խմելէ ետք, լուռ կերպով կը վերադառնար իր երկու սենեակներուն. եւ, ապշեցուցիչ բան, այս այսպէս էր նոյնիսկ երբ գինով ըլլար, մինչ գինովութեան ատեն՝ սովորականին մէջ՝ բարեացակամութեամբ ու զուարթութեամբ զեղուն կ'ըլլար ինք: Անգամ մը ղեղեւելով բարձրացաւ աժանոց հանրատան մը սանդուխներէն, կնոջ մը հետ սենեակ մը զընաց, յիմարօրէն նայեցաւ անոր բազմաթիւ վայրկեաններ, բարձրածայն խնդաց, խոնարհելով եւ ձեռքի շարժումով մը ներողութիւն խնդրեց, երեք տոլար տուաւ անոր փոխանակ երկուրի, եւ ղեղեւելով իջաւ սանդուխներէն:

Հիմա, այդ վիճակով բազմաթիւ ժամերէ վերջ, բազմաթիւ օրերու եւ բազմաթիւ գիշերներու բազմաթիւ ժամերէն վերջ, սփոփանք կը գտնէր միայն պատուհանին առջեւ կանգնելով ու շոգեկառքերը դիտելով: Սանթա Ֆէի կայարանը փողոցին դէմի կողմն էր, եւ ասիկա հաճելի էր իրեն, որովհետեւ, թէ եւ ինք չէր գիտեր ասիկա, ինք շատ մօտ էր մեկնումի սկզբնաւորութեան:

Շոգեկառքերու մեկնումը շատ կը տխրեցնէր զինք, բայց

անոնց ժամանումը կ'ուրախացնէր զինք. եւ բաւական կը մտածէր շոգեկառքերէն իջնողներուն մասին, թէ ո՛վ էին, ո՛ւր գացած էին, ինչո՞ւ եկած էին այստեղ, եւ այլն, եւ այլն:

Օր մը, պզտիկ սեւ պայուսակով դեռատի աղջիկ մը տեսաւ որ կ'իջնէր շոգեկառքէն, եւ ա՛յնքան մենաւոր ու ահաբեկած կը թուէր ան որ ինք ուզեց պոռալ անոր եւ վար վազել ու ժպտիլ ու ըսել անոր. Անունս ծօ Սիլվէրա է: Այս քաղաքին մէջ ծնած եմ, բայց տասնեւեօթը տարեկանիս հեռացայ եւ եօթը տարի դուրսը մնացի: Չորս ամիսէ ի վեր վերադարձած եմ: Փողոցին միւս կողմը կը բնակիմ: Նկարիչ եմ: Եկէ՛ք իմ բնակարանս եւ հանդիպէք. քիչ մը զինի ունիմ:

Սակայն ուրիշ բան չըրաւ այլ միայն դիտել զայն, եւ երբ անիկա անհետացաւ Թիւլար փողոցն ի վար քալելով, այն ատեն իսկ շատ կը տեսնար վազել փողոցն ի վար եւ հասնիլ անոր. եւ օր մը վերջ՝ կը տեսնար ամբողջ քաղաքին մէջ փնտռել զայն. եւ շաբաթ մը վերջ կը զարմանար թէ ո՞ւր կրնար ըլլալ ան:

Լռութիւնը կը համակէր զինք. իրապէս ամենագէշ կերպով կը համակէր զինք: Եւ ինք բաւականաչափ խնեթ էր՝ ամէն առաւելութիւն տալու համար անոր, կենալու համար անոր հետ, դիտելու զայն՝ առ նուազն հետաքրքրութեան համար: Անկէ փախչելու համար, կը բաւէր հաւաքել ամէն ինչ, շոգեկառք մը նստիլ, եւ եօթը ժամէն պակաս ատենի մէջ հասնիլ Սան Ֆրանսիսքօ, ուր իր անտունութիւնը ամբողջական պիտի ըլլար եւ հետեւաբար շատ աւելի դիւրատար, շատ աւելի ընդունելի եւ վանելի: Գիտէր թէ որքան պզտիկ էր աշխարհ. գտնուած էր աշխարհի այն մոգական քաղաքներուն մէջ, որոնց մասին կ'երագէ փոքրաքաղաքանակ ամէն տղայ եւ ուր քիչ անգամ կը հասնի: Գիտէր թէ մոգական քաղաքներ ժամանումը միմիայն շոգեկառքի եւ նաուեւ եւ ժամանակացոյցի հարց էր, եւ ուղեգինը ունենալու կամ ձրի ճամբորդել (բեռնատար կառախումբ նստելով կամ շոգենաւի մէջ աշխատելով) ուզելու հարց: Այինչ էր ատիկա: Քաղաքները իրապէս մոգական չէին: Անոնց մէջ եղող մարդիկը ճիշդ ուրիշ քաղաքներու մարդոց պէս էին, այս քաղաքի մարդոց պէս:

Ամէն առաւելութիւն կ'ուզէր տալ այդ բանին, որովհետեւ գիտէր եղածը — մոգականութիւնը աշխարհի մէջ չէր: Ան կը գտնուէր աշխարհի բնակիչներուն իդծերէն շինուած ոլորտի մը

մէջ, եւ իր ընագաւառն ալ հո՛ն էր: Եթէ ընագաւառը վայր մըն էր, ուրեմն ինք իր ընագաւառին մէջ էր: Բայց վայր մը չէր ան. այլ բազմաթիւ նրբին ու յարափոփոխ նիւթերու եւ կշռոյթներու եւ ըմբռնումներու եւ արժէքներու համաժամանակութիւն մը՝ խումբ մը միախառն մարդոց մէջ, ինչպէս ընտանիքի մէջ. կամ երկու անձերու մէջ, ինչպէս իր եւ կորսուած աղջրկան մէջ, օրինակ. կամ իր եւ բարեկամի մը — Վիէննա, ծերուկ Օթթօ Պէնրայի — մէջ:

Թերեւս այսպէս չէր, թերեւս ալ է՛ր: Չէր գիտեր: Թերեւս մէկն էր այն կրկներեւոյթներէն զորս սիրտը կը ստեղծէր: Կը վախնար որ կրկներեւոյթ մը ըլլար ասիկա. եւ կը վախնար որ ընագաւառը մարմնային շարժում ըլլար, ճամբորդութիւն. եւ կը ցաւէր որ ասիկա այսպէս կրնար ըլլալ: Կըրնար զգալ թէ տեսակ մը սկզբնաւորութեան մօտ էր, բայց չէր կրնար ճշդել թէ ի՛նչ տեսակ պիտի ըլլար ան—մնա՛լ թէ երթալ: Պէտք էր երկուքէն մէկը ըլլար, եւ՛ ինք կ'ուզէր մնալ: Կ'ուզէր մընալ ու նկարել, եւ երկար ժամանակ ըլլալ հովիտին մէջ: Ինքզինք չափազանց մօտ կը զգար մահուան, տեւականապէս, երբ հովիտէն հեռու ըլլար, իբրեւ թէ իր ամբողջ ոյժը անհրաժեշտ ըլլար միայն մէկ բանի համար—մահը քիչ մը ատեն եւս հեռու պահելու: Եւ կը հաւատար թէ իր ոյժը կրնար լաւագոյն կերպով գործածուիլ:

Շոգեկառքերը կուգային եւ կ'երթային: Կը դիտէր տեսնելու համար յայտնուր հեռուն, հարաւակողմը, Լոս Անճէլըսէն եկող շքեղ շոգեկառքերուն: Եւ մտիկ կ'ընէր լսելու համար անոնց ժամանումի կանչը — ցաւառ ի՞նչ սոյլը, ի՞նչ մարդկային անդոհով, նման՝ սրտի անաստուածային անդոհին՝ որ կը ծագի միսին տիրանալէ եւ ոգին կորսնցնելէ վերջ. եւ վերջին վայրկեանի աճապարանքը, մռնչիւնը, կրակն ու ծուխը, եւ յետոյ, գրեթէ անիմաստօրէն, տրտմօրէն, յամր կասումը, փորձիչ հանգչումը, հանգիստի արագաւաղաց բոպէն. եւ յետոյ, դարձեալ երթը, տարրեր՝ ոգիի շարժումէն՝ շոգեկառքին երթը բազալէ բազալ, տեղէ տեղ, կլիմայէ կլիմայ, շրջապատէ շրջապատ: Տարրեր՝ երթէն ոգիին, որ անաշխարհագրականօրէն կը ճամբորդէր, որոնելով անհեթեթօրէն չքնաղ կայաններ — բոլոր վայրերը, կեանքին խորքը, ամէն մահկանացութեան էութիւնը, յաւիտենութիւն, Աստուած: Եւ, խորհեցաւ ան դառնօրէն, որոնելով նաեւ ամէ՛ն ուրիշ բան՝ մէկ փայլուն ծրարի մէջ դրուած

Շատ գաղջ եւ հաճելի էր օդը Օգոստոսի եւ Սեպտեմբերի ընթացքին, բայց իր ներսիդին անորոշութեան եւ շփոթանքի անդամալուծումը կար մէկ կողմէն, իսկ միւս կողմէն յարաճուն մղումը՝ ներքնապէս ջղազրգիւ, մոլար դառնալու եւ կէս առիթ մը տալու իր անձին՝ պայքարելու այդ բանին դէմ, զոր կը հաւատար թէ կրնար վանել ալքոլով կամ ֆիզիքական կատակերգութեամբ (ինչպէս՝ քնազդական որեւէ յիմար բան ընելով, անպատկառ ըլլալով, կռուելով)։ Հովիտին բարեխառնութիւնը Օգոստոսի եւ Սեպտեմբերի ընթացքին, սքանչելի էր, բայց ինք անկարող էր անկէ հաճոյք առնել։

Գրեթէ բռնուած էր, թէեւ գիտէր թէ փախուստը ի վերջոյ շատ դիւրին պիտի ըլլար. նոյնիսկ եթէ (գիտէ՛ր ասիկա) տեւական չըլլար։

Սեպտեմբերի մէջ Կիրակի մը վստահ եղաւ որ ժամանակը եկած էր որոշում մը տալու. մէկ կամ միւս կերպ։ Մնալ եւ ա՛լ աւելի խորանալ անոգործութեան եւ անյուսութեան թախիծին մէջ, կամ ճամբայ քանալ դէպի լոյս. կամ մեկնիլ շոգեկառքով, աշխարհագրականօրէն, ուղղակի դէպի դուրսի լոյսը, ինչ որ անշուշտ ամենադիւրին կերպն էր եւ ա՛յն կերպը որմէ տակաւին կը յուսար խուսափելու կարող ըլլալ։

Առտուան վեցին ատենները ելաւ, եւ առաւօտեան ճամբորդատար շոգեկառքին ժամանումն ու մեկնումը դիտելէ վերջ՝ իջաւ սանդուխներէն եւ քալեց քաղաքին մէջ, նայելով անոր կիրականօրեայ անմիտ դէմքին, մտիկ ընելով անոր կիրականօրեայ վշտալի անդորրութիւնը։

Մարիփոզա փողոցին վրայ յունական տեղ մը նախաճաշելէ վերջ, քաղաքին շուրջը քալեց, յետոյ Պրոտուէյի վրայ Սպիտակ Այծեամ մտաւ եւ սկսաւ գարեջուր խմել։ Օդը շատ ջերմ էր քաղաքին մէջ եւ շատ զով Սպիտակ Այծեամին մէջ։ Մէկ ժամ գարեջուրէ վերջ, յանկարծ սրահին մէկ ծայրէն միւսը պոռաց սպասաւորին։

Հէյ, Մա՛ք, վեց շիշ Փապսթ բեր ինծի։

Գանի հա՛տ, ըսաւ սպասաւորը։

Վեց, ըսաւ ան։ Ոչ, եօթը թող ըլլայ։ Եօթը շիշ Փապսթ։ Մէկի՛կ մէկի՛կ, ըսաւ սպասաւորը։

Ոչ, պոռաց ան, ամէնքը միասին։

Եւ գիտէր թէ ձեռք առած էր իր ճամբան. արդէն սկսած էր

զգալ թէ կ'արթննար. եւ ատենը մէյ մը գլուխը կը ցնցէր, յանկարծ ուշքի բերուած մէկու մը պէս:

Խնչ օր է այսօր, պոռաց: Ո՞ր ամիսը: Ո՞ր տարին: Խնչ քնակչութիւն ունի այս քաղաքը: Զգայացունց որեւէ բան պատահեցա՞ւ այս տեղերը այս օրերս:

Եւայլն, եւայլն:

Սրահէն դուրս ելաւ կէսօրէն վերջ ժամը մէկէն քիչ ետք, զարեջուրին տաքութենէն շառագունած, թնթիւօրէն երերալով, բարեացակամութեամբ լի, սիրալիր, գերբարեկրթութեան հակումով: Մասնաւորաբար լապտերներու ծողերուն հանդէպ: Առատօրէն խոնարհութիւններ, շարժումներ կ'ընէր, կրունկները իրարու զարնելով կը շաչեցնէր:

Մակերեսային տեսակէտէ, շատ հաճելի էր դարձնալ անսանձ դառնալ, նոյնիսկ կէսօր ատեն:

Դատարանի հանրային պարտէզը գնաց եւ ասպարէզ կարդաց պայտարձակում խաղացողներուն, ինչ որ հիանալի ժամանց պատճառեց մինչեւ որ ֆիզիքական խոնջէնքը սկսաւ ուշքի բերել զինք. այն ատեն ինքնագիտակից դարձաւ եւ միասնորուն արդարացուց իր ընթացքը: Երբ գինով էր, սակայն, զեղեցիկ էր իր խաղը. պայտերը կը նետէր կա՛մ չափազանց հեռու, կա՛մ իրմէ միայն երկու-երեք օտք անդին, ինչ որ շատ զուարճայի էր: Երբ սկսաւ ուշքի գալ, սկսաւ իրապէս նետել ջանալ, եւ այդ ճիգը ամենեւին ծիծաղելի չէր:

Խաղէն իր մեկնումը փառահեղ չէր, ինչպէս եղած պիտի ըլլար եթէ գինով ըլլար: Աւելի շուտ՝ քիչ մը ծիծաղաշարժ էր: Շնորհակալութիւն յայտնեց խաղացողներուն որ իրեն թոյլատրած էին խաղալ: Եթէ գինով եղած ըլլար, անոնց ըսած պիտի ըլլար որ յիշեն խաղին մասին իր սորվեցուցածը:

Հանրային պարտէզին մէջէն քալեց, եւ մագնոլիայի ծառի մը տակ երկարեցաւ եւ անմիջապէս րուն մտաւ, ցաւազին եւրագելով, քնացողի իր դէմքին արտայայտութիւնը՝ երկար խոնջէնքի, երկար ապերջանկութեան արտայայտութիւն մը:

Քնացաւ ժամանակ մը, որ բազմաթիւ օրեր եւ բազմաթիւ գիշերներ եւ բազմաթիւ շաբաթներ եւ բազմաթիւ ամիսներ թուեցաւ, բայց երբ արթնցաւ՝ տակաւին ժամը չորս չկար: Նստաւ ու յօրանջեց, եւ երբ աչքերը բացաւ եւ սկսաւ սուր վերպով նայլ իր շուրջ, տեսաւ աղջիկը: Գլուխը ցնցեց եւ դարձնալ

նայեցաւ, որովհետեւ խորհեցաւ թէ կրնար դեռ քուն ըլլալ:
Աղջիկը մարմանդին վրայ նստած էր նոյն ծառին տակ,
շատ մօտ իրեն, եւ անշուշտ դիտած էր զինք իր քունի միջո-
ցին:

Առանց խորհելու, առանց նոյնիսկ ժպտելու, իբրեւ թէ խօ-
սէր ոչ ոքի, կամ աշխարհի՛ն, ըսաւ. Հէլլօ՛:

Հէլլօ՛, ըսաւ աղջիկը:

Ապա, որեւէ յիմարական պատճառով մը, դարձեալ երկա-
րեցաւ եւ աչքերը փակ՝ ըսաւ. Անունս ձօ է: Եւ ապա, պար-
զապէս ծիծաղ առթելու համար, զրեթէ պոռաց. Նկարիչ եմ:
Մեծ նկարիչ մը:

Դարձեալ նստաւ եւ աչքերը բացաւ:

Հիմա բոլորովին արթուն էր:

Աղջիկը իրական էր:

Շատ աղուոր էր ան. ո՛չ բոլորովին չափազանց աղուոր,
բայց պայծառ եւ զովառիթ եւ լաւ ձեռքերու տէր:

Աղջիկը ժպտեցաւ. եւ տղան խորհեցաւ թէ արդեօք տուն-
մնա՞ց մըն էր ան՝ որ հանրային պարտէզ եկած էր խաղաղ Կի-
րակի յետմիջօրէ մը անցնելու:

Բայց չէր հիւսիք ան, ուստի ենթադրեց թէ այդպէս չէր:

Ձօ Սիլվէրա, ըսաւ: Արար-աշխարհ տեսած եմ, բայց եւ
այնպէս ասիկա է իմ ծննդավայրս: Ձե՞րն ալ է:

Ոչ, ըսաւ աղջիկը:

Ո՞րեղէ էք, ըսաւ տղան:

Աղջիկը պահ մը վարանեցաւ, մտածկոտ, եւ տղան ըսաւ.
Որեւէ տեղ ըսէք՝ անհրաժեշտ չէ որ ճշմարտութիւնն ըլլայ.
Թերեւս թէքսաս:

Ճի՛շդ է, ըսաւ աղջիկը:

Միշտ սիրած եմ թէքսասը, ըսաւ տղան:

Ամէն տեղ լաւ է, ըսաւ աղջիկը:

Եթէ, ըսաւ տղան, եթէ՞:

Եթէ դրամ կամ գործ ունիք, ըսաւ աղջիկը:

Ճիշդ է, ըսաւ տղան: Անօթի եմ, եւ պիտի ուզէի շարու-
նակել այս խօսակցութիւնը: Պիտի ուզէի՞ք ինձ հետ ընթերել:

Աղջիկը դարձեալ վարանեցաւ:

Ճաշարանի մը մէջ, ըսաւ տղան:

Յիսուս Բրիտոս, խորհեցաւ, ինչէ՞ն կը վախնայ: Պիտի

համբուրեմ զինք՝ երբ կանգնելու համար օգնեմ իրեն:

Շատ լաւ, բայտ աղջիկը, եւ տղան կանգնեցաւ եւ բռնեց անոր ձեռքը ու օգնեց որ ան ալ կանգնի եւ պիտի համբուրէր զայն երբ ան վար ծռեցաւ ձեռնապայուսակը առնելու:

Միայն թէ, ան գիտցեր էր իր մտադրութիւնը:

Շատ գեղեցիկ էր անոր դէմքը, անոր արտայայտութիւնը խաղաղ եւ զով. եւ տղան խորհեցաւ թէ ան նոյնքան սքանչելի աղջիկ մըն էր, որքան այն՝ զոր լաւագոյն մարդը արթննալով կրնար իր դիմաց գտնել, Սեպտեմբերի մէջ Կիրակի գաղջ յետմիջօրէ մը, պզտիկ քաղաքի մը մէջ. վիճակագրական տեսակէտէ, անիկա իրապէս շատ ուշագրաւ էր: Բայց ամբողջ այս խաբկանքը մակերեսային էր լոկ, եւ ինք գիտէր ասիկա. ինք կ'ախորժէր աղջիկէն եւ զայն կը նկատէր իրբերեւ արտակարգ բան մը, շատ տենչալի, եւ իրեն համար թերեւս միջոց մը՝ համախմբելու իր ներքին բոլոր թափառիկ տրամադրութիւնները եւ կազմաւորելու բնագաւառին մէջ գտնուելու հոգեվիճակ մը. ներքին գոհունակութեան եւ հրճուանքի հոգեվիճակ մը:

Կը զգար թէ տեղ-տեղ զեղչելու էր անոր խօսքերը, բայց խորապէս կը զգար թէ ան կրնար արտակարգօրէն կարեւոր բան մը ըլլալ իրեն համար, եւ հովիտ իր վերադարձին համար: Ասիկա կը յուսար. կաթոգին կը յուսար ասիկա:

Հաճոյք առաւ զուարթ, երկար ընթրիքէն, դանդաղօրէն, կերան, հանդարտօրէն, խաղաղ շատ խօսակցութեամբ եւ խաղաղ շատ խնդուքով, եւ խմելով շատ գինի. եւ հետզհետէ հրճուեցաւ աղջկան ներկայութենէն: Անհիգ կերպով, իմացաւ ամէն ինչ որ կ'ուզէր իմանալ անոր մասին, եւ գիտցաւ որ ան իրեն հետ պիտի գար իր յարկարաժինը, Սանթա Ֆէի կայարանին դիմաց: Հոն, անոր ցոյց պիտի տար իր նկարները, եւ պահ մը վերջ պատուհանին առջեւ պիտի կանգնէր անոր հետ ու դիտէր շոգեկառքերը, եւ քիչ մը ատեն հաք՝ պիտի փորձէր անոր ընդմէջէն տեղիկանալ թէ պէտք էր մնալ թէ երթալ:

Երբ արթնցեր էր առտուն, գիտէր թէ պէտք էր ընելիքը որոշէր, բայց երեւակայնի էր որ առանձին պիտի տար որոշումը, իսկ հիմա այս ընկերակցութիւնը, աղջկան այս ներկայութիւնը իր կողքին, հաճելի բարելաւում մըն էր:

Ան շատ չախորժեցաւ իր նկարներէն, եւ ուզեց գիտնալ թէ ինչի՝ մասին էին անոնք:

Անոնք ամէն բանի մասին էին, ըսաւ տղան:

Երբ իմացաւ սոյլը դէպի հիւսիս ուղղուող ճամբորդատար կառախումբին, որ Լոս Անճէլըսէն կը հասնէր, պատուհան տարաւ աղջիկը, եւ միասին դիտեցին շոգեկառքին մուտքը կայարանէն ներս եւ կասու՛մք: Բաւական ատեն անխօս մնաց, բայց իր կողքին բռնեց աղջիկը, ներքնապէս յուզումնատանջ՝ թէ ի՛նչ պիտի ըլլար անոր հակազդումը այս հասարակ պատահարին հանդէպ, որ արտասովոր կերպով իմաստալի եւ տպաւորիչ դարձած էր իրեն համար: Եթէ աղջիկը ոչինչ ըսէր, եթէ աւելի բան մը չընէր քան իրեն դառնալ որեւէ գոհ նայուածքով մը, իր թեւերուն մէջ պիտի առնէր զայն ու պիտի գիտնար թէ մնալու էր, եւ յուսահատօրէն կը յուսար որ պիտի հաստատուէր այդ հաղորդակցութիւնը իր անձին եւ աղջկան միջեւ:

Երկուդով սպասեց, չճամարձակելով խօսիլ. ապա աղջիկը հեռացաւ բաց պատուհանէն, եւ կռնակը իրեն դարձուցած՝ ըսաւ. Շոգեկառքերը վստահօրէն շատ աղմուկ կը հանեն, այնպէս չէ՛:

Տղան նստաւ եւ գլանիկ մը վառեց:

Փողոցին միւս կողմը, շոգեկառքը չչեց եւ սկսաւ շարժիլ, եւ յանկարծ տղան ուզեց անոր մէջ ըլլալ ու հեռանալու վերայ. պատուհանին մօտեցաւ առանձին եւ դիտեց շոգեկառքին երթը դէպի հիւսիս: Տունը կը ցնցուէր երբ շոգեկառքը անոր քովէն կ'անցնէր, եւ վայրաշարժին ծայնը շատ ցաւատանջ էր: Պահ մը վերջ, սննեակը հանդարտած էր. շոգեկառքը եկած էր ու գացած:

Նստաւ ու ժպտեցաւ աղջկան. յետոյ սկսաւ խնդալ:

Աղջիկը ոտքի ելաւ, թերեւս իրեն մօտենալու համար, եւ տղան ըսաւ Պէտք է մեկնի՛ք:

Մեկնելու մասին չէր խորհած ան:

Կրնա՞մ կառքով տուն տանիլ ձեզ, շարունակեց տղան: Շատ երախտապարտ եմ ձեզի: Շատ հաճոյք առի ձեզի հետ խօսելով:

Աղջկան մեկնելէն վերջ, տղան վառեց իր սննեակին ելեկտրական լոյսը, եւ սկաւ ժողվել իր նկարները, որովհետեւ գիտէր թէ առտուն ժողվելու ժամանակ պիտի չունենար:

ՍՊԱՆԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Հազիւ կրնայիք շնչել, այնքան հեղձուցիչ էր օդը:

Մեծ հղրայրս Տրէյք իր սենեակն էր, պաղ լոգանքէ մը վերջ՝ երթեւեկելու վրայ, բարձրածայն խօսելով ու երգելով: Ամէն ինչ առէք, կ'ըսէր ան:

Առէք դրամս:

Սիրտս:

Առէք կեանքս, կ'ըսէր:

Անդատակին վրայ, հօնաթոռին մէջ ընկողմանեցայ եւ դիտեցի զինք: Ասիկա տխուր տարի մըն է աշխարհի մէջ, խորհեցայ: Կրնայի զգալ որ աշխարհ կը խնդար մեր բոլորիս վրայ որ կենդանի ենք:

Տրէյք իր սենեակին մէջ կանգնած էր, գլանիկ մը ծխելու վրայ:

Գիտես թէ ուրիշ մէկուն կը պատկանիս, երգեց ան: Ուրեմն ինչո՞ւ զիս առանձին չես թողուր:

Յետոյ խնդուքի բղձկում մը ունեցաւ:

Ինք'ք, կանչեց: Օհ, Ինք'ք:

Ելայ հօնաթոռէն եւ տուն մտայ: Հայրս հիւրանոցի բազմոցին վրայ կը քնանար: Սնոր երևոյթէն այնպէս կը թուէր թէ կը փորձէր ըլլալ շա՛տ հեռաւոր վայրի մը մէջ, ուր կարեւոր պայծառ օդ շնչել:

Տրէյքի սենեակը մտայ:

Ի՞նչ, ըսի:

Ինք'ք, ըսաւ ան:

Ի՞նչ:

Ինչի՞ մասին կ'երազես հիմա:

Ոչ մէկ բանի, ըսի: Ի՞նչ կ'ուզես:

Մանչս, ըսաւ ան, շուտով պիտի հեռանամ ձեզմէ: Կ'ուզեմ քիչ մը խօսակցիլ քեզի հետ:

Ասիկա ամենատխուր տարին է աշխարհի, խորհեցայ:

Ո՞ւր կ'երթաս, ըսի:

Ինք'ք, մանչս, ըսաւ ան, պատերազմի կ'երթամ:

Պատերա՞զմ, ըսի: Կատակ կ'ընես:

Ահաբեկած էի, այնպէս՝ ինչպէս կ'ըլլայի երբ խորհէի թէ աշխարհը պիտի վերջանար մէկ կամ երկու վայրկեանէն, ամէն ինչ պիտի կործանէր եւ ամէն ոք մեռնէր, ջրամոյն կամ հեղձամահ կամ խոշոր անտեսանելի ծանրութեան մը տակ ճրգմուած:

Կատակ կ'ընես, ըսի:

Մա'նչս, բաւ ան, հիմա զինուոր եմ ես:

Սկսայ լալ, որովհետեւ կ'ըմբռնէի թէ կատակ չէր ըրածը: Դետնէն վերցուց զիս ու երեսիս վրայ ձգեց իր անկողինին վրայ:

Ինձ'ք, մա'նչս, բաւ, պատերազմը մարդու հրճուանքն է: Վտանգը իր սփոփանքն է, եւ մահը սիրականն է բոլոր շնչաւորներուն:

Երկար ատեն խօսեցաւ: Ես նստած իրեն կը նայէի: Պատերազմի մէջ, կը խորհէի, կը սպաննուի մարդ: Տրէյք պիտի սպաննուի:

Պատերազմի մէջ պիտի սպաննեն քեզ, ըսի: Մի՛ երթար, Տրէյք:

Թերեւս պիտի սպաննեն զիս, կամ թերեւս պիտի չսպաննեն, ըսաւ ան: Այս է որ կ'ուզեմ երեւան հանել:

Պիտի սպաննեն քեզ, ըսի:

Զինք մեռած տեսայ երկրային մթին աւերածութեան մէջտեղ, եւ սկսայ լալ: Հոն առանձին եւ ջախջախուած պիտի ըլլար ան, իր մարմինը՝ ճզմուած: Մայրս լսեց լացս եւ սնեակ եկաւ:

Ինչո՞ւ կը լացնես տղան, ըսաւ:

Պիտի սպաննեն զինք, ճչեցի: Տրէյք պատերազմի կ'երթայ Սպանիա, եւ պիտի սպաննեն զինք:

Մայրս աղաղակ մը արծակեց: Տրէյք, պոռաց:

Տրէյք գլանիկը ներշնչեց:

Տրէյք, Տրէյք, Տրէյք, աղաղակեց մայրս:

Դարձաւ եւ հօրս քով վազեց:

Ինձ'ք, մա'նչս, բաւ Տրէյք, կ'ուզեմ քեզի ձգել իմ բաներէս ի'նչ որ փափաքիս ունենալ: Հրացանս, ծայնագիրս, գիրքերս: Աւելի յետոյ պիտի խօսիմ Փօլայի: Նախ դո՛ւն:

Ոչինչ կ'ուզեմ, ճչեցի: Պիտի սպաննեն քեզ: Սպասէ եւ տես:

Ինը տարեկան ես, ըսաւ ան: Աղուոր աարիք է երաժշտութեան համար: Ձայնագիրն ու սկաւառակները քեզի պիտի ծըգեմ: Ի՞նչ ըսիր ասոր:

Ոչ, ըսի: Ոչինչ կ'ուզեմ:

Փօլա կրնայ գիրքերը առնել, ըսաւ ան: Գնա կանչէ զինք: Ուրախ էի որ կ'երթայի: Սանդուխներէն վեր վազեցի Փօլայի սենեակը:

Տրէյք պատերազմի կ'երթայ, ըսի:

Չսպասեցի որ Փօլա որեւէ բան ըսէ: Սենեակէն դուրս վազեցի, եւ բանի մը բռնէ վերջ ան իջաւ սանդուխներէն. Հայրս եւ մայրս Տրէյքի սենեակն էին, անոր խօսելու վրայ: Փօլա՝ Տրէյքի երկուորեակն էր եւ բնաւ վշտահար չէր երեւիր: Կարծեմ ա՛յնքան լաւ կ'ըմբռնէր Տրէյքը որ չէր հաւատար թէ անոր ըրածը սխալ էր:

Փօլայի ետեւէն մտայ սենեակ: Մայրս դեռ կուլար, բայց հայրս խոնջ կ'երեւէր միայն:

Բաւականաչափ տարիքոտ չես պատերազմի երթալու համար, ըսաւ:

Այդ մասին հարցուցի, ըսաւ Տրէյք:

Փօլայի նայեցաւ:

Կրնաս գիրքերս առնել, ըսաւ:

Տասնեութ տարեկան ես միայն, ըսաւ մայրս, եւ դարձեալ սկսաւ լալ:

Միա՞յն, ըսաւ Տրէյք:

Դուն համայնավար չես, ըսաւ հայրս:

Ուսանող եմ, ըսաւ Տրէյք:

Մի՛ լար, մա՛յր, ըսաւ Փօլա: Ոչինչ պիտի պահի Տրէյքի:

Անշուշտ, ըսաւ Տրէյք:

Պիտի սպաննուի, ըսի:

Ինչո՞ւ կ'ուզես զինուոր ըլլալ, ըսաւ հայրս:

Տրէյք բաճկոնն ու զլխարկը հագաւ, ժպտելով ամէնքին, եւ մայրս սկսաւ ամէն ատենէ աւելի բարձրաձայն լալ:

Հայրս ըսաւ. Խե՛րն անիծած:

Թեւերով զրկեց մայրս եւ ըսաւ. Ինչի՞ համար կ'ուզես լալ:

Հիւրանոց տարաւ մայրս:

Այս էր ամէնը: Տրէյք գնաց պատերազմի: Երբեք այլեւս չտեսանք զինք, եւ Փօլայէ զատ ոչ ոք կրնար լացը զսպել: Փօ-

լա կը շարունակէր ըսել. Ձե՛ն կրճար Տրէյքը սպաճեցի, թէ՛ն արդէն մեռած էր ան:

Տ Ե Ս Ի Լ Ք Ը

«Տէր Ողորմեա», ըսաւ քահանան: «Տէր ողորմեա», պատասխանեց դպիրը: «Տէր ողորմեա», ըսաւ քահանան նորէն: «Քրիստոս ողորմեա», ըսաւ դպիրը: «Քրիստոս ողորմեա», պատասխանեց քահանան: «Քրիստոս ողորմեա», ըսաւ դպիրը նորէն:

* * * * *

«Եւ ընդ հոգւոյդ քում», ըսաւ դպիրը:
Յետոյ վերջոյց պատարագամատոյցը եւ ծնրադրեց խորանին առջեւ:

Քահանան ըսաւ.

«Տէր ընդ քեզ»:

«Եւ ընդ հոգւոյդ քում», պատասխանեց դպիրը:

Դպիրը տասնըութ տարեկան պատանի մըն էր: Քահանան վաթսուներեք փոքրահասակ մարդ մըն էր, որ սկսեր էր զիրնալ: Քահանան ամբողջացոյց պատարագը: Դպիրը խոնարհօրէն եւ կորովով կը ծառայէր անոր, զինի եւ ջուր տալով քահանային, պատրաստելով տաշտն ու հանդերձանքը, վերցնելով տաշտն ու հանդերձանքը երբ քահանան լուաց ու չորցոյց ձեռքերը, ծնրադրելով եւ շրջագայելով, խոնարհօրէն բայց ջերմեռանդօրէն արտասանելով լատիներէն բառերը զորս սորվեր էր բայց չէր հասկնար Պատանին կը զգար, այսուհանդերձ, թէ որոշ կարեւորութիւն եւ վստահաբար մեծ արժանիք ունեցող բառեր կ'ըսէր: «Եւ ընդ հոգւոյդ քում», գոչեց դեռատի խանդով, եւ քահանան աղօտ կերպով խորհրդածեց. Այս տղան եզին մէկն է, կը բառաչէ, չ'երգեր:

Ճէյմս ձորտանօն էր ան: Նոր դպիր մըն էր Ս. Աննա եկեղեցիին մէջ: Հիւսիսային ծովափի մէկ վայրէն եկած էր, եւ բնականոնէն աւելի լուրջ պատանի մը կը թուէր: Քահանան խորհեցաւ թէ շուտով օր մը խօսակցութիւն մը ունենալու էր այս տղուն հետ եւ հասկնալու էր՝ թէ ինչո՞ւ այդքան լուրջ էր ան:

Քահանային ծառայող իրանտացի տղաներէն ոմանք նըւազ գործունեայ չէին քան Ճէյմս ձորտանօն, եւ սակայն աւելի զուարճալի էր անոնցմով շրջապատուած ըլլալ: Անոնք իրեն կուտային այն զգացումը, թէ տակաւին կայտառութիւն ու չարաճճութիւն կար ապրող մարդերուն մէջ. եւ նոյնիսկ երբ անոնք կը մոռնային իրենց մասը, կամ սխալ կ'ըսէին զայն կամ անպատեհ տեղ մը, հոգ չէր ընել, եւ ընդհակառակն կը ժպտէր ինքն իրեն:

Տղան գրեթէ վազելով մտաւ եկեղեցիէն ներս յաջորդ իրիկուն իսկ, եւ գրեթէ շնչասպառ էր երբ քահանան գտաւ:

Տէր Հայր, ըսաւ, կ'ուզեմ խօսիլ ձեզի: Ձեմ ուզեր խոստովանանք ընել որովհետեւ նոր մեղք չեմ գործած վերջին խոստովանանքէս ի վեր: Կ'ուզեմ միայն խօսիլ մէկու մը:

Քահանան իրեն հետ դուրս եկաւ եկեղեցիէն: Չմեռնային պայծառ երեկոյ մըն էր:

Եւ ես ալ կ'ուզեմ քեզի խօսիլ, ըսաւ քահանան: Միասին պտոյտ մը պիտի ընենք:

Միասին քալեցին Տասնինն երորդ պողոտան ի վար դէպի հանրային պարտէզը:

Քան մը կը չարչարէ քեզ, ըսաւ քահանան:

Այո, տէր Հայր, ըսաւ տղան:

Խնչ է, տղաս:

Տէր Հայր, տեսիլքներ կ'ունենամ:

Տեսիլքներ, գոչեց քահանան: Խնչ բնի կ'ուզես:

Եւ խորհեցաւ. Հիմա կը սկսիմ հասկնալ կը ճանչնամ այս պատանիները: Գիշեր եւ ցերեկ կը խորհին միայն մէկ բանի մասին, եւ լուրջերը աւելի գէշ են քան միւսները: Եւ իր մտքին մէջ տեսաւ պատանին որ ամբողջ գիշերն ու ցերեկ կ'երազէր կնոջ մեծ մարմնին, բնագոյներու հսկայական էգին մասին: Հանդարտօրէն պիտի խօսէր տղուն: Լաւ րնկերակից մը գտիր քեզի, պիտի ըսէր: Տէրը քեզ ստեղծեց որ կեանքդ ուրիշի մը հետ բաժնես: Գէշութիւն չկայ սիրոյ մէջ:

Եւ տղուն զթալէ աւելի, քահանան երանի կուտար անոր: Ո՞ր ապրելակերպն է որ աւելի սուրբ է քան պարզ ու անմեղ ապրելակերպը, կը խորհէր: Չգիտնալով, եւ անզիտութեան մէջ, անոնք աստուածայնութեան կը հասնին:

Կը քալէին հանրային պարտէզին մէջ: Էօքքալիփթիւսի երկար ծառերը խոր ստուերներ կը ձգէին, եւ անդորրութիւնը հաճելի էր քահանային: Լաւ էր քալել պատանիի մը կողքին, մէկու մը՝ որ մօտ ատենէն կեանքէն ներս պիտի մտնէր անոր ամբողջ լիութեան մէջ:

Ըսէ ինձ ինչ որ կը տեսնես, ըսաւ քահանան:

Տէր Հայր, ըսաւ տղան, կը տեսնեմ աշխարհի վերջանալը: Շարաթներէ ի վեր կը տեսնեմ աշխարհի վախճանը: Ահաբեկած չեմ, բայց կ'ուզեմ խօսիլ ձեզի:

Ասիկա զայրացուց քահանան: Չէր հաւատար որ իտալացի տգէտ պատանիի մը համար կարելի էր այդպիսի սարսափելի եւ փառաւոր տեսիլք մը ունենալ:

Ի՞նչ կը պատահի, ըսաւ:

Տէր Հայր, ըսաւ տղան, ամէն ինչ կը վերջանայ: Քաղաքները կ'այրին ու կ'իյնան, եւ ապրողները կը մեռնին:

Ի՞նչ անիմաստութիւն, խորհեցաւ քահանան:

Խորհեցայ թէ պարտաւոր էի ձեզի ըսել, ըսաւ տղան:

Լաւ, ըսաւ քահանան, պատճառը այն է որ պատանի ես: Ոչինչ կայ վախճալիք:

Տէ՛ր Հայր, ըսաւ տղան:

Շատ անձկալի էր:

Տէր Հայր, ըսաւ, ես ինձ համար չեմ վախճար: Ես պատրաստուած եմ մեռնելու: Կը վախճամ միւսներուն համար որոնք չեն պատրաստուած, աշխարհ լի է անոնցմով: Անոնք չեն գիտեր: Խորհեցայ որ պարտաւոր էի ըսել ձեզի: Շարունակ կը տեսնեմ աշխարհի վախճանը: Երբ աչքերս փակեմ քնանալու համար՝ կը տեսնեմ ամէն ինչ աւարտելու վրայ, եւ երբ աչքերս բանամ կը տեսնեմ բոլոր մարդիկը մեռնելու վրայ: Խորհեցայ թէ պարտաւոր էի ըսել մէկու մը:

Քահանան բռնեց տղուն թեւէն:

Ոչինչ է, ըսաւ:

Ոչի՞նչ, ըսաւ տղան:

Ամէն ինչ կարգին է, ըսաւ քահանան:

Տղան չէր հասկնար: Տէր Հայր, ըսաւ, կը տեսնեմ անոնց մեռնիլը: Խորհեցայ որ մէկը պարտաւոր էր ըսել անոնց:

Քանի՞ տարեկան ես, ըսաւ քահանան:

Տասնըութ տարեկան եմ, Տէր Հայր:

Դորձ մը ունի՞ս:

Այո, Տէր Հայր: Ծառայող եմ Ֆիոր տ'Իթալիայի մէջ, Պրոտուէյի վրայ:

Վերջերս կորուստ մը ունեցա՞ր:

Կորո՞ւստ մը, Տէր Հայր:

Քեզի սիրելի մէկը վախճանեցա՞ւ, Հայրդ կամ մայրդ, քոյր մը կամ եղբայր մը:

Ոչ, Տէր Հայր, ամէնքը ողջ են:

Բարեկամուհի մը ունի՞ս:

Բարեկամուհի՞ մը, Տէր Հայր:

Սիրահարուած ես:

Ոչ, Տէր Հայր:

Ես ալ այդպէս կը խորհէի, խորհեցաւ քահանան:

Կը հաւատար որ հասած էր ամբողջ խնդրին յատակը, եւ բաւական գոհ էր:

Ոչինչ է, ըսաւ: Բազմաթիւ աղուոր աղջիկներ կան եկեղեցիին մէջ, ըսաւ:

Ի՞նչ պիտի ընեմ, Տէր Հայր:

Լաւ աղջիկ մը գտիր, ըսաւ քահանան:

Տէր Հայր, ըսաւ տղան, ըսել կ'ուզէք թէ պէտք է աղջիկ մը գտնեմ եւ անո՞ր պատմեմ տեսիլքը: Ըսել կ'ուզէք թէ միայն մէ՞կ հոգիի պէտք է ըսեմ որ պատրաստուի: Ո՞չ ամէնքին:

Տէր Աստուած, խորհեցաւ քահանան:

Ինչո՞ւ կը կարծես թէ ամէն մարդու պէտք է խօսիս տեսիլքին մասին, ըսաւ:

Կր տեսնեմ աշխարհի վերջանալը, Տէր Հայր, ըսաւ ան: Կր տեսնեմ ամէն մարդու մեռնիլը:

Ամէն ապրող անձ օր մը պիտի լքէ իր մահկանացու միսը, ըսաւ քահանան:

Այս մահացումը նոյնը չէ, Տէր Հայր, ըսաւ տղան: Անոնք կը շրջագային առաջուան նման, բայց մահ կայ անոնց մէջ: Չեմ կրնար բացատրել, Տէր Հայր: Շարունակ կը տեսնեմ անոնց մեռնիլը, եւ անոնք պիտի մեռնին:

Անիմաստութիւն, խորհեցաւ քահանան: Ի՞նչ ըսեմ իրեն:
Օհ, ըսաւ:

Ի՞նչ ընեմ, ըսաւ տղան:

Քահանան ինք ալ կ'ուզէր զիտնալ թէ իճճ ինչ ընելու էր:
Տղան վստահաբար լուրջ կ'ըսէր: Վստահաբար ան կը տեսնէր
աշխարհի վերջանալը եւ ապրողներուն մեռնիլը: Խորամանկ
կամ նենգամիտ մէկը չէր ան: Կատակ չէր ընէր:

Քահանան ինքն իրեն հարց կուտար թէ իճճ ինչ պիտի ը-
նէր եթէ տասնըութ տարեկան ըլլար ու շատ անգէտ ու շատ
հաւատացեալ եւ ունենար աշխարհի վերջանալուն ու ապրող-
ներու մեռնելուն տեսիլքները: Շատ արտառոց փորձարկու-
թիւն մը պիտի ըլլար ատիկա, առ նուազն:

Այինչ կայ ընելիք, ըսաւ: Պէտք է համբերես, եւ կը խոր-
հիմ թէ շատ աղւոր պիտի ըլլար եթէ կաթոլիկ լաւ աղջիկ մը
գտնէիր:

Միասին լուռ քալելով դուրս ելան հանրային պարտէզէն:
Քահանան բոլորովին գոհ չէր ինքն իրմէ, որովհետեւ զիտէր
թէ տղուն տեսիլքը հասարակ բան չէր: Եթէ ճշմարտութիւնը
զիտցուէր, խիստ ուշագրաւ բան էր ան: Բայց, Տէր Աստուած,
ինք ի՞նչ կրնար ընել ատոր: Ուէ՛ մէկը ի՞նչ կրնար ընել ատոր:

Փողոցին մէջ՝ պատանին ըսաւ. Խորհեցայ որ պարտաւոր
էի ձեզի պատմել, Տէր Հայր:

Շիտակ ըրիր ինձի պատմելով, ըսաւ քահանան:

Պիտի համբերեմ, ըսաւ տղան:

Շատ լաւ, ըսաւ քահանան:

Կաթոլիկ լաւ աղջիկ մը պիտի գտնեմ Տէր Հայր, ըսաւ տղան:

Կարծեմ ատիկա շատ լաւ պիտի ըլլար ըսաւ քահանան:

Գիշեր բարի, Տէր Հայր, ըսաւ տղան:

Գիշեր բարի, ըսաւ քահանան:

Այս էր ամէնը: Բայց տղայէն բաժնուելէ վերջ, քահանան
խորապէս խռոված էր, խորապէս զայրացած ինքն իրեն դէմ:
Ո՞վ էր ան, տասնըութ տարեկան տղայ, որ այդպիսի տեսիլք
ունենա՛ր: Ծիծաղելի՛:

ԲԱՅԱՌԻԿ ՏԵՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՈՒԷԼԷԸՍ ՍԱՐՈՅԵԱՆԻ ՆԵՏ

Անգլիական Փենկուլին՝ հրատարակութիւններու պարբերականին՝ Penguin Progressի 1939ի ամբան թիւին մէջ լոյս տեսած է Սարոյեանի այս գրութիւնը, որուն հետեւեալ ծանօթագրումը կցուած է խմբագրութեան կողմէ. «Մեր աշխատակիցը չկարենալով անձամբ տեսակցիլ Ռիլիըմ Սարոյեանի հետ, որովհետեւ այս վերջինին տունը 6000 միլոն հեռու է՝ Օսն Ֆրանսիսոյի մէջ, ան քիչ յաջորդ լաւագոյն բանը եւ Ռիլիըմ Սարոյեանը տեսակցիլ տուաւ ինքնիւրեմ հետ, հաւատալով որ Սարոյեան հաւանաբար աւելի բան գիտէր Սարոյեանի մասին, քան ուրիշ ոեւէ մէկը»:

Ռիլիըմ Սարոյեան գրողին մասին՝ իր մտերիմ բարեկամ Ռիլիըմ Սարոյեանի կողմէ, բաժառակաւ, ապստամբ, կատակերգակ, հետեւորդ՝ գրող Ռիլիըմ Սարոյեանի

Գրող Ռիլիըմ Սարոյեանին հանդիպեցայ տուջին անգամ երբ դեռ ինք տարեկան չկայի: Ան ժամանեց պատահաբար, անտարբեր կերպով, և առանց ինքզինք ծանուցանելու, երբ ես դպրոցական շարադրութիւն մը գրելու վրայ էի երրորդ դասարանի անգլիերէնի դասին համար, էմբրոն դպրոցը, իմ ծննդավայր քաղաքին՝ Ֆրէզնոյի մէջ, Քալիֆորնիա: Տարին՝ 1917:

Նիւթն էր՝ Դրամը. բան մը՝ զոր դեռ չեմ ըմբռներ:

Ռիլիըմ Սարոյեան շարադրութիւնը գրեց իմ տեղս: Տասն անգամ աւելի երկար էր քան պահանջուածը, և լի էր փիլիսոփայութեամբ, կատակերգութեամբ, զայրոյթով և ուռուցիկ լեզուով:

Ես միշտ գէշ ընթերցող մը եղած եմ — գէշ աշակերտ մը — այնպէս որ՝ չկարդացի շարադրութիւնը:

Կը խորհէի թէ ոչինչ էր այդ: Դպրոցական քիչ մը զուարճութիւն միայն: Ուսուցիչս խորհեցաւ որ բոլորովին անհաւատալի էր ան:

Դալով բո՛ւն իսկ Ռիլիըմ Սարոյեանի, զգացի որ անկա,

անսխալականորէն, մէ'կն էր — ինչ որ շատ քիչ նշանակութիւն ունէր, վաւն զի կը զգայի թէ ամէն ոք մէ'կն էր:

Կը սխալէի, սակայն:

Մէկիկ մէկիկ երեւան հանեցի որ հազիւ թէ ոեւէ մէկը մէ'կն էր: Տեղեկացայ որ աշխարհ լի էր ոչ-ոքերով — միլիոնաւոր:

Ինչ ցաւալի, խորհեցայ:

Ամենեւի'ն, ըսաւ Սարոյեան: Եթէ կ'ուզես գիտնալ ճշմարտութիւնը, գիտցիր որ եթէ մարդ մը մէկն է՝ բոլոր մարդիկ մէ'կն են: Ամէն ապրող մարդ մաս կը կազմէ միակ մեծ մարմինին — ապրողներու մարմինին: Ամէնքը Մէկ են:

Այս տեսակի ուսուցումը այնքան բարձր էր՝ դպրոցի ուսուցումէն, որ որոշեցի դաստիարակութիւնս անվերջ շարունակել Սարոյեանի հետ, և դպրոցը թողուլ կրցածիս չափ չուտ:

Այս դիրքս անհաճոյ եկաւ ուսուցիչներու, որոնք երբեք չէին հանդիպած Սարոյեանի: Դպրոցէն կը վտարուէի տարեկան առնուազն երեք անգամ, մինչեւ որ ի վերջոյ միանգամ ընդմիշտ թողուցի դպրոցը:

Այն ատեն տասնհինգ տարեկան էի: 1924:

Երբեք ոեւէ մէկէն ոչինչ չեմ սորված, բացի Ուիլիւմ Սարոյեանէ:

Երբեք չեմ հանդիպած ոեւէ մէկուն, որուն ըմբռնողութիւնը այնքան ազուոր և այնքան ամբողջական ըլլայ, որքան Սարոյեանինը:

Երբեք ոեւէ մէկուն չեմ հանդիպած, որ աւելի ազնիւ սիրտ ունենար:

Երբեք աւելի խոնարհ մէկուն չեմ հանդիպած:

Եւ երբեք չեմ հանդիպած ոեւէ մէկուն, որ այդքան չվախնայ թէ կրնայ ամբաստանուիլ ետապաշտութեամբ կամ ուրիշ ծիծաղելի բանով մը — ինքն իր անձին մասին ճշմարտութիւնը խօսելուն համար: Միւս կողմէն, Ուիլիւմ Սարոյեան ամենէն անբուժելիորէն միամիտ և անմեղ մարդկային արարածն է, որուն երբեք հանդիպած ըլլամ:

Իր հաւատքը բացարձակապէս անսպառ է:

Ան կը հաւատայ մեծ իրականութեան, որուն մէկ մասն է ինք: Միակ թաղաւորութեան, Ամենէն իրականին, Տիեզերքին, Աշխարհի, և անհատին:

Աշխարհի մեծանունն ոչնչութիւններուն ազմուկը ան կը նկա-

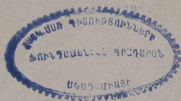
տէ զինք զժառանգնող «վօտըվի», որ բացարձակապէս ուրիշ կարեւորութիւն չունի:

Ան կը հաւատայ թէ աշխարհի պատմութիւնը ցարգեկան է անգիտակից կրկնութիւն:

Մահկանացուներու գիտակից ճիգերէն՝ ամենէն աւելի կը պաշտէ երաժշտութիւնը, չի սիրեր գրուածքները, բացի ներշնչուածներէն և անխուսափելիներէն (այսինքն ժողովրդային առակներէն). Շէյքսպիրի և Տիքընզի պէս մեծ սիրտերու մեծ գըրուածքներէն և «Տէյլի Բրոնիքըլ»էն՝ իբրեւ լրագիր:

Ուրիշըմ Սարոյեան, գրողը, անմահ է:

Ուրիշըմ Սարոյեան, մահկանացուն, հայ մըն է՝ Ամերիկա ծնած:

Երեւանի Այլօրյանեան
Գրադարան — Մարտի

Յ Ա Ն Կ

Հեղինակին յառաջաբանը	Էջ 4
Յանդուզն երեսասարդը բոչո՞ղ տապե՞ծին վրայ	9
Ճամբորդութիւն ի ՀենՖորս	16
Լբասարք	24
Մեքսիկացիները	32
Կասուն	38
Եւրոպա ակումբը	42
Վիպերգ	45
Շոգեկառները	51
Սպանիական պատերազմը	60
Տեսիլք	63
Բացառիկ տեսակցութիւն Ուիլիլմ Սարոյեանի հետ	68

PRINTED IN EGYPT BY
SAHAG-MESROB PRESS - 25, SHARIA TEWFIK CAIRO.

ԳՍԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0548809

[In. 504]

ԳԻՆԸ

ԱԼ 7

469

ՆԵՐԿԱՅ ՀԱՏՈՐԻՆ ՆԱԽԸՆԹԱՅԸ

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ, հեղինակ՝ Ուիլիամ Սարոյեան, թարգմանեց Սահակ Պալըզեան, 1943, Գահիրէ, 144 էջ, գին 20 ե. դ.: Կը պարունակէ 20 պատմուածք եւ հեղինակին ընդարձակ կենսագրութիւնը:

Դիմ 12 եգիպտ. Դան.
Արտասահման 3 շիլին

Թարգմանիչին հասցէն՝
Փոստարկ 890
Գահիրէ:

Պատկ
Արտակ Ալ պոյանեանի
Գահիրէ — Եմպարիա